

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Національна академія внутрішніх справ

**РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ
МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ
ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У
СФЕРІ БУДІВНИЦТВА**

Методичні рекомендації

Київ
2017

Авторський колектив:

Запотоцький А. П., кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ);

Вознюк А. А., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Кучменко С. В. (Національна академія внутрішніх справ)

Рецензенти:

Василинчук В. І., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ;

Погорецький М. А., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 18 вересня 2017 року (протокол № 1)

Р–654 Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва [Текст]: метод. рек. / [А. П. Запотоцький, А. А. Вознюк, С. В. Кучменко]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 78 с.

Досліджено кримінально-правову та криміналістичну характеристику привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва й окреслено особливості розслідування цього злочину. Визначено типові слідчі ситуації, що виникають у межах розслідування. Розкрито порядок проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Для слідчих, оперативних працівників, працівників прокуратури, суду, адвокатів, а також науковців, викладачів і курсантів.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. Кримінально-правова характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва.....	6
2. Криміналістична характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва.....	10
2.1. <i>Способи вчинення злочину</i>	10
2.3. <i>Слідова картина злочину</i>	19
3. Особливості виявлення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва	25
4. Організація і тактика проведення окремих процесуальних дій під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва.....	28
4.1. <i>Огляд</i>	28
4.2. <i>Допит свідків і підозрюваних</i>	30
4.3. <i>Обшук</i>	35
4.4. <i>Тимчасовий доступ до речей і документів</i>	41
4.5. <i>Призначення судових експертиз</i>	49
Список використаних джерел	55
ДОДАТКИ.....	60
Додаток А.....	60
Додаток Б	66
Судова будівельно-технічна експертиза.....	66
Експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності (бухгалтерська експертиза).....	69
Експертиза документів щодо економічної діяльності підприємств і організацій.....	71
Експертиза документів фінансово-кредитних операцій	72
Товарознавча експертиза.....	72
Судово-почеркознавча експертиза	73
Судово-технічна експертиза документів	74
Електротехнічна експертиза	75

ВСТУП

Сфера будівництва в Україні з кожним роком набирає обертів, попри доволі складну політико-економічну ситуацію в державі, що пов'язано з процесами реформування та низкою інших дестабілізаційних чинників. Це позитивно впливає на економіку держави, стимулюючи ринок житла та діяльність підприємств, установ і організацій, продукцію та послуги яких використовують безпосередньо в цій галузі. Зростання обсягів здійснення різного роду будівельних або ремонтних робіт прямо пропорційно пов'язано зі збільшенням використання товарів і послуг під час будівництва, оскільки зазначений процес охоплює значну кількість взаємопов'язаних етапів, на яких застосовують різноманітні будівельні суміші та матеріали, будівельну техніку й інструмент, а також залучають спеціалістів різних будівельних галузей тощо. У результаті цього значні суми коштів проходять через банківські рахунки, платіжні доручення, у готівковій та безготівковій формі для розрахунку за виконані роботи, доставлені на об'єкт будівництва будівельні матеріали, надані послуги тощо. На будівельних об'єктах акумулюють значну кількість будівельних матеріалів різного призначення, інструменту, устаткування, будівельної техніки тощо. Тому не дивно, що сфера будівництва дедалі частіше піддається злочинним посяганням, адже є привабливою через наявність постійного обороту значних сум коштів, а також не менш значних обсягів будівельних матеріалів і техніки.

За результатами аналізу статистичних даних, криміналізація будівельної сфери в Україні нині сягнула не бачених раніше масштабів. Злочини у сфері будівництва, зокрема привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, набули значного поширення на території нашої держави.

До активного зростання злочинності у сфері будівництва призводить передусім високий рівень правового нігілізму та корумпованості посадовців різного рангу, які використовують власне службове становище, знання щодо специфіки проведення певних будівельних робіт, зв'язки та можливості з метою привласнення, розтрата майна або заволодіння ним, умисно обертають його на власну користь чи користь третіх осіб.

Суспільна небезпечність такого роду посягань полягає в тому, що учинення останніх завдає значної матеріальної шкоди місцевим і державному бюджетам. До того ж, роботи з будівництва та ремонту або взагалі не проводять, або здійснюють частково, з порушенням технологій проведення будівельних робіт у поєднанні з використанням матеріалів низької якості, що також призводить до негативних наслідків.

Вивчення слідчої та судової практики засвідчує, що слідчі досить часто стикаються з проблемою кваліфікації злочинних посягань суб'єктів злочину, передбаченого ст. 191 КК України, а також припускаються помилок під час застосування норм матеріального та процесуального законодавства у процесі досудового розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень,

не використовують у повному обсязі можливості судових експертиз та інших слідчих (розшукових) дій під час збирання доказів, зокрема не досліджують низку документів, які можуть бути джерелом доказової інформації в матеріалах кримінального провадження.

Таким чином, метою цього видання є узагальнення практики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва, виокремлення найпоширеніших способів учинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, узагальнення найбільш дієвих прийомів розслідування, що дають змогу отримати максимально ефективний результат і передбачають дослідження комплексу документів і призначення відповідних експертиз.

1. Кримінально-правова характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва

Предметом злочину, передбаченого ст. 191 Кримінального кодексу (КК) України, є лише таке чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто те, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки, використання або зберігання тощо. Таким чином, вчиняючи злочин за ст. 191 КК України, винна особа використовує наявні в неї правомочності (повноваження) щодо зазначеного предмета. Саме ця ознака відрізняє аналізований злочин від інших посягань на власність (зокрема, крадіжки), під час вчинення яких винний зовсім не причетний до майна або має лише доступ до нього за характером роботи, чи йому доручено охороняти це майно, або воно передане йому для використання у процесі виробництва¹.

Варто пам'ятати, що розкрадання чужого майна вчиняють не лише шляхом використання правомочностей щодо чужого майна, яке було ввірене особі або перебувало в її віданні, а й шляхом зловживання своїм службовим становищем, що надає зазначеному злочину кваліфікований вид (ч. 2 ст. 191 КК України)². Така правомочність може зумовлюватись службовими обов'язками, договірними відносинами або спеціальним дорученням. Вона може виникати не лише в осіб, які перебувають у трудових відносинах із підприємством, установою чи організацією незалежно від форми власності. Такою правомочністю можуть бути наділені будь-які інші (приватні) особи, яким власник майна передає певні повноваження щодо розпорядження, управління, доставки чи зберігання майна. Така правомочність в особи може виникнути на підставі цивільно-правових угод підляду, найму, оренди, комісії, прокату, перевезення, зберігання. Причому не важливо, яким саме власником – юридичною чи фізичною особою – винний був наділений певною правомочністю щодо відповідного майна³.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 191 КК України, передбачає вчинення однієї з таких суспільно небезпечних дій:

- 1) привласнення чужого майна, що було ввірене особі чи перебувало в її віданні;
- 2) розтрата такого майна зазначеною особою (ч. 1 ст. 191 КК України);
- 3) привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою службовим становищем.

Зазначені в ст. 191 КК України дії здійснюються на різних стадіях проведення будівельних, ремонтних робіт, робіт із реконструкції приміщень, підготовки будівельного майданчика тощо. Така ситуація зумовлена

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ, 2016. С. 435.

² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. Київ, 2002. С. 395.

³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2012. С. 538.

різноманітністю будівельних процесів, обсягами необхідних до виконання робіт, специфікою будівельного майданчика чи об'єкта ремонту/реконструкції тощо.

Привласнення полягає в протиправному і безоплатному вилученні (утриманні, неповерненні) винною особою чужого майна, яке знаходилось у його правомірному володінні, з подальшим наміром обернути його на свою користь чи на користь третіх осіб. У результаті привласнення чужого майна винний починає незаконно володіти та користуватись вилученим майном, поліпшуючи власне матеріальне становище безпосередньо за рахунок викраденого⁴.

Розтрата – це незаконне безоплатне відчуження, витрачання, використання винним чужого майна, що на законних підставах було йому ввірене чи перебувало в його віданні (продаж, споживання, дарування, обмін, передача іншим особам тощо). *Розтрата відрізняється від привласнення* тим, що у разі розтрата майно відчужують і витрачають одразу, воно не перебуває певний час у незаконному володінні винного, а привласнення передбачає наявність певного проміжку часу, протягом якого винний незаконно володіє майном, розпоряджається ним як власним. У разі привласнення майно перебуває у винної особи (в інших осіб) під її контролем і може бути повернуто власникові, а в разі розтрата майно вже використано (витрачено), а отже, може йтися лише про відшкодування завданих власникові збитків⁵.

Тимчасове запозичення майна, яке було ввірене винному чи перебувало в його віданні, для тимчасового використання з подальшим поверненням майна (його еквівалента) власнику, не може бути визнано протиправним привласненням. За наявності підстав такі дії може бути розцінено як самоуправство (ст. 356 КК України), а в разі вчинення їх службовою особою – як зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України)⁶.

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем відбувається у випадках, коли така особа незаконно обертає чуже майно на свою користь або на користь третіх осіб, використовуючи для цього своє службове становище всупереч інтересам служби. Зазвичай службова особа не є матеріально відповідальною, але водночас наділена правом оперативного-господарського управління майном, вирішуючи питання про користування й управління ним, розпоряджаючись таким майном як уповноважена власником особа. Кваліфікація злочину за ч. 2 ст. 191 КК України можлива лише тоді, коли особа здійснила заволодіння завдяки використанню своїх службових повноважень щодо майна, розпоряджатися яким вона мала право чи була зобов'язана⁷.

⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2012. С. 538.

⁵ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Черня. Київ, 2016. С. 436.

⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2012. С. 538.

⁷ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Черня. Київ, 2016. С. 436.

Предметом такого протиправного заволодіння може бути також майно, щодо якого ані сам винний, ані його підлеглі не були наділені певною правоздатністю. На відміну від привласнення і розтрата, головною ознакою заволодіння чужим майном шляхом зловживання своїм службовим становищем є не наявність чи відсутність у винного певної правоздатності щодо майна, яке є предметом злочину, а використання для заволодіння чужим майном офіційно наданих йому за посадою службових повноважень⁸.

Аналіз судової практики засвідчує, що досить часто вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем пов'язане із внесенням винним до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, підробленням документів, складанням і видачею завідомо неправдивих документів. Тому дії винного потребують кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 191, 366 КК України.

Привласнення вважають закінченим з моменту вилучення чужого майна й отримання винним можливості розпорядитися ним як власним.

Розтрата вважають закінченою з моменту витрачання чужого майна.

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем вважають закінченим з моменту отримання можливості розпорядитися ним на власний розсуд.

Суб'єктивна сторона злочину передбачає наявність прямого умислу та корисливого мотиву. Для кваліфікації за ст. 191 КК України таких дій, як привласнення, необхідно довести, що особа, якій було ввірене чуже майно, обернула його безоплатно на свою користь і не мала наміру в подальшому повернути його або розрахуватися за нього відповідною оплатою. Тому сам факт нестачі майна, ввіреного цій особі (якщо не встановлено причини утворення нестачі) не може бути підставою для притягнення її до відповідальності за нестачу чи кваліфікації останньої як привласнення або розтрата⁹.

Суб'єкт злочину – спеціальний.

Суб'єктом привласнення та розтрата є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та якій було ввірено чи у віданні якої перебувало майно, що є предметом цього злочину. *Суб'єктом привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем* є лише службова особа¹⁰.

Кваліфікуючими ознаками є:

- 1) вчинення злочину повторно;
- 2) вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб;

⁸ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2012. С. 538.

⁹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джузі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ, 2016. С. 437.

¹⁰ Визначення поняття «службова особа» наявне у примітці 1 до ст. 364 КК України: «Особа, яка постійно або тимчасово здійснює функції представника влади; особа, яка обіймає постійно чи тимчасово на підприємствах, у закладах, установах чи в організаціях (залежно від форми власності) посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків».

До особливо кваліфікуючих ознак злочину належать:

- 1) заподіяння майнової шкоди у великих розмірах;
- 2) заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах;
- 3) учинення злочину організованою групою.

2. Криміналістична характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва

2.1. Способи вчинення злочину

Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики є необхідним для опрацювання та детального вивчення працівниками практичних підрозділів правоохоронних органів, оскільки допомагає практикам під час побудови й висунення версій, планування розслідування, розроблення особливостей тактики провадження слідчих (розшукових) дій і цілісної системи заходів щодо криміналістичної профілактики вказаної категорії кримінальних правопорушень.

Способи вчинення злочинів у сфері будівництва формуються під впливом певних факторів, закономірностей, які зумовлені специфікою будівельної галузі. На нашу думку, оптимально їх можна розділити на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних факторів, що впливають на формування конкретного способу вчинення розкрадань, належать властивості предмета злочинного посягання (переважно – будівельні матеріали, будівельна техніка, інструменти і грошові кошти, особисте майно та речі осіб, які перебувають на об'єкті будівництва), особливості місця (будівельний майданчик, складське приміщення, об'єкт будівництва, а в разі розкрадання коштів – офісне приміщення), час вчинення злочину¹¹.

Опрацювавши понад 200 судових вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень, зокрема тих, що стосуються кримінальних проваджень щодо фактів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва, ми дійшли висновку, що основними та найбільш поширеними є такі *способи вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень*.

1. Укладення фіктивних договорів підряду або субпідряду з подальшим підробленням офіційних документів з метою незаконного перерахування грошових коштів та їх розтрата. Так, існує декілька можливих варіантів вчинення вказаного злочину.

У першому випадку договори між замовником (службовою особою) та виконавцем (підрядник) реально укладають, однак насправді будівельні роботи не проводять, про що обізнані обидві сторони, оскільки діють за попередньою домовленістю, маючи на меті заволодіння бюджетними коштами з їх подальшою розтратою. *Так, начальник відділу ОСОБА_2 (замовник) та фізична особа-підприємець ОСОБА_3 (підрядник) у м. К. уклали договір, відповідно до якого, ФОП ОСОБА_3 зобов'язана провести роботи з капітального ремонту в будівлі, а замовник – прийняти і повністю профінансувати вартість виконаних робіт, згідно з представленими*

¹¹ Запотоцкий А. П. Основные способы совершения преступлений в сфере строительства. *Право и закон*. 2016. № 4 (6). С. 43–48.

документами (актом виконаних робіт). Потім службова особа ОСОБА_2, діючи умисно, достовірно знаючи, що будь-які роботи згідно з договором підяду № 111 зі змінами та доповненнями, предметом якого є капітальний ремонт в будівлі не виконано, вікна та двері підприємцем ОСОБА_3 не виготовлено і не встановлено, з метою розтрати бюджетних коштів та їх оплати в розмірі 131 060 грн підприємцю ОСОБА_3, зловживаючи своїм службовим становищем, шляхом службового підроблення офіційних документів, внесла і видала завідомо неправдиві відомості, а саме: підписала, засвідчила гербовою печаткою відділу та видала акт приймання виконаних підрядних робіт форми КБ-2в; внесла, видала, підписала та засвідчила гербовою печаткою відділу довідку про вартість виконаних будівельних робіт типової форми КБ-3 щодо виконання та вартості робіт із заміни віконних і дверних блоків у вказаному закладі, загальною вартістю 131 060 грн¹².

2. У другому випадку договори укладають, кошти на проведення робіт надходять, однак роботи виконує не підрядник чи субпідрядник, а підпорядкований службовій особі персонал, який не має жодного стосунку до проведення будівельних/ремонтних робіт, однак виконує їх за вказівкою свого керівника (службової особи), або наймані працівники за усною домовленістю без укладення передбачених законодавством трудових угод, договорів тощо. Наприклад, ОСОБА_4 як службова особа – керівник державного підприємства та водночас директор філії, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечні наслідки, шляхом зловживання своїм службовим становищем, під час проведення будівельних робіт на об'єкті будівництва з реконструкції будівлі, був обізнаний стосовно того, що ПП «В» не має основних фондів, виробничої потужності, трудових ресурсів, транспортних засобів, тобто є фіктивним, однак уклав фіктивні договори субпідяду на реконструкцію житлового будинку, де філія виступала генпідрядником, а приватне підприємство «В» – субпідрядником. Загальна договірна ціна робіт за вказаними договорами становила 697 815,72 грн. На підставі укладених фіктивних актів, умисно підписаних ОСОБА_4, протягом квітня-вересня 2011 року частками на розрахункові рахунки фіктивного підприємства ПП «В» незаконно були перераховані філією грошові кошти в сумі 697 815,72 грн¹³.

Так, свідок ОСОБА_17 на досудовому слідстві та під час судового засідання дав показання, що працював на будівництві, де підпорядковувався виконробу ОСОБА_44 і виконував роботи з укладання цегли, шукатурні роботи, копав траншеї, виконував інші роботи (різав метал, працював на бетонозмischувачі). За час роботи не чув про ПП «В», працівників цього підприємства на будівництві не бачив і не від кого з працівників не чув, що вони працюють на цьому підприємстві. Однак роботи, пов'язані з сантехнікою та опаленням виконували двоє невідомих чоловіків. Це були

¹² Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області. Кримінальна справа № 718/1743/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54867234>.

¹³ Вирок Жовківського районного суду Львівської області. Справа № 1308/4111/2012. Провадження № 1/444/3/2014. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41399338>.

працівники державного підприємства або найняті підприємством працівники, оскільки вони працювали з матеріалами, які їм надавало державне підприємство. Крім цього, близько п'яти осіб мурували стіни протягом одного місяця, четверо осіб працювало над облаштуванням покрівлі. Вони також отримували матеріали від державного підприємства. Загалом на об'єкті працювало багато бригад, але на якому підприємстві вони були працевлаштовані йому невідомо¹⁴.

3. Складення фіктивних актів приймання виконаних будівельних робіт з метою незаконного перерахування грошових коштів форми КБ-2в. Так, службова особа ОСОБА_1, обіймаючи посаду директора школи, на яку, згідно з посадовою інструкцією та Статутом школи, покладено виконання організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, зловживаючи своїм службовим становищем, діючи умисно, з метою незаконного збагачення, у невстановлений слідством день і місці склав та видав завідомо неправдиві офіційні документи (акт приймання виконаних робіт без номера та дати створення), до якого вніс завідомо неправдиві відомості про те, що ОСОБА_5 виконав перелічені у вищевказаному договорі ремонтні роботи на загальну суму 1798 грн¹⁵.

4. Заволодіння коштами шляхом підроблення офіційних документів, які видає чи посвідчує підприємство, установа, організація, громадянин-підприємець, що надає права або звільняє від обов'язків з метою використання їх підроблювачем. Наприклад, ОСОБА_1, яка є на підставі Свідоцтва про державну реєстрацію юридичною особою, протоколу № 2 зборів власників ПП «РСУ-117», а також наказу № 1 директором ПП «РСУ-117», діючи на підставі Статуту ПП «РСУ-117», за договором підяду № 35/13, підписаному між ПП «РСУ-117», в особі директора ОСОБА_1 і директора «ДОР» ОСОБА_4 на суму 191 986,46 грн про виконання будівельних робіт на об'єкті «ДОР», маючи намір на розкрадання бюджетних коштів на користь ПП «РСУ-117», виготовив акт форми КБ-2в на суму 191 986,46 грн, до якого вніс завідомо неправдиві відомості про нібито виконані роботи на вказану суму, які не були виконані в повному обсязі, що підтверджено висновком судової будівельно-технічної експертизи № 304-15 від 28 липня 2015 року, чим вчинив підроблення офіційного документа. З метою доведення свого злочинного наміру до кінця ОСОБА_1 надав вищезгаданий фіктивний акт на підпис заступникові директора з господарської частини «ДОР» ОСОБА_5, який підписав і завірив його гербовою печаткою «ДОР», на підставі чого платіжним дорученням було перераховано 57 595,94 грн на поточний рахунок, відкритий ПП «РСУ-117», а також платіжним дорученням перераховано на поточний рахунок ПП «РСУ-117» 134 390,52 грн, які ОСОБА_1 незаконно привласнив, шляхом використання підробленого акта форми КБ-2в на суму

¹⁴ Вирок Жовківського районного суду Львівської області. Справа № 1308/4111/2012. Провадження № 1/444/3/2014. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41399338>.

¹⁵ Вирок Камінь-Каширського районного суду Волинської області. Справа № 157/902/14-к. Провадження № 1-кп/157/1/16. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55710048/>.

191 986,46 грн, унаслідок чого, державі в особі «ДОР» завдано матеріальних збитків на суму 2 155,80 грн¹⁶.

5. Незаконне привласнення державних коштів шляхом використання підробленого акта форми КБ-2в та довідок форми КБ-3 про вартість виконаних будівельних робіт і витрат. Так, ОСОБА_1, діючи умисно, переслідуючи мету щодо розтрати бюджетних коштів в інтересах ТОВ «ІБК «Укртехспецбуд-ТД» шляхом вчинення службового підроблення, достовірно знаючи, що будівельно-монтажні роботи з реконструкції ЗОШ підрядником «ІБК «Укртехспецбуд-ТД» в повному обсязі не виконано, у рядку «Замовник» в актах форми КБ-2 приймання виконаних будівельних робіт і довідках форми КБ-3 про вартість виконаних будівельних робіт і витрат власноручно поставив свої підписи та відтиски офіційної печатки, чим засвідчив документи, що містять недостовірну інформацію про обсяги та вартість виконаних робіт за зазначеним об'єктом будівництва, надавши їм статус офіційних. Потім ОСОБА_1, підписавши зазначені підроблені акти приймання виконаних підрядних робіт форми КБ-2в і довідки про вартість виконаних робіт і витрат форми КБ-3 на загальну суму 2 328 556,80 грн, передав їх до бухгалтерії відділу освіти В. РДА для оформлення платіжних доручень та проведення оплати Управлінням державної казначейської служби у В. районі. Вказані фінансові зобов'язання було оплачено на рахунки ТОВ «ІБК «Укртехспецбуд-ТД» в повному обсязі, з яких коштами державного бюджету на суму 2 095 701,12 грн, що підтверджено платіжними дорученнями відділу освіти на суму 772 828,78 грн (аванс) та на суму 1 322 872,34 грн, а також на умовах співфінансування (10 %) коштами з місцевого бюджету в сумі 232 855,68 грн, що підтверджено платіжними дорученнями відділу освіти на суму 85 869,86 грн (аванс) та на суму 146 985,82 грн¹⁷.

6. Незаконне привласнення службовою особою грошових коштів, які перебували у її віданні. Наприклад, ОСОБА_5, умисно зловживаючи своїм службовим становищем щодо ввіреного йому майна та бюджетних коштів, з метою їх привласнення не використав за цільовим призначенням, отримані від ГУКБ Ч. ОДА суми авансів на придбання та постачання необхідних для виконання робіт матеріалів, конструкцій, виробів; не надав акти приймання виконаних робіт (типова форма КБ-2в) і довідки про вартість виконаних робіт (типова форма КБ-3), а також не повернув замовнику невикористані суми авансів після закінчення місячного терміну та в подальшому¹⁸.

7. Умисне внесення завідомо неправдивих відомостей до акта виконаних будівельних робіт форми КБ-2в, а саме завищення обсягів виконаних робіт з метою привласнення коштів державного бюджету. Так, директор ТОВ «Рем-

¹⁶ Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська. Справа № 199/8404/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53823719>.

¹⁷ Вирок Варвинського районного суду Чернігівської області. Справа № 731/513/16-к. Провадження № 1-кп/731/1/2/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65985169>.

¹⁸ Вирок Городищенського районного суду Черкаської області. Справа № 2310/1740/12. Провадження № 1/691/1/15. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54669998>.

буд-Інвест» ОСОБА_1 з корисливих мотивів, використовуючи своє службове становище з метою збагачення за рахунок державного бюджету та привласнення коштів державного бюджету, шляхом незаконного завищення обсягів виконаних робіт умисно вніс завідомо неправдиві відомості до акта виконаних будівельних робіт форми КБ-2в, а саме: завищив обсяги робіт щодо знімання дерев'яних підвіконних дошок в кам'яних будівлях на 46,84 м², обсяги штукатурення плоских поверхонь віконних та дерев'яних укосів по бетону та каменю на 158,7 м, що призвело до завищення обсягів виконаних ремонтних робіт на загальну вартість 52 307,30 грн¹⁹.

8. Розтрата коштів, виділених на проведення конкретного обсягу робіт, у власних цілях, що не пов'язані з виконанням взятих на себе зобов'язань з проведення робіт, визначених договором. Наприклад, генеральний директор ТзОВ «Смерека сервіс» ОСОБА_1 уклав з головою сільської ради ОСОБА_2 договір № 12/08 щодо проведення ремонту дороги в присілку села сільської ради з вартістю виконання робіт 57 000 грн. Відповідно до умов договору, сільською радою через Управління державної казначейської служби на розрахунковий рахунок ТзОВ «Смерека сервіс» було проведено авансові платежі в розмірі 30 % від суми договору (17 100 грн) на придбання матеріалів для ремонту вищевказаної дороги. Генеральний директор ТзОВ «Смерека сервіс» ОСОБА_1, діючи умисно, з корисливих мотивів, які полягли у протиправному збагаченні, перераховані на придбання матеріалів для ремонту дороги кошти розтратив, використавши їх у власних цілях, не пов'язаних з виконанням взятих на ТзОВ «Смерека сервіс» зобов'язань з проведення ремонтних робіт вищевказаної дороги, у результаті чого вказані роботи станом на травень 2015 року виконаними не були. Це заподіяло майнову шкоду бюджету сільської ради на суму 17 100 грн²⁰.

9. Вчинення службовою особою службового підроблення з метою заволодіння бюджетними коштами шляхом завищення обсягів виконаних робіт і застосування неправильних розцінок на роботи шляхом складення та видання завідомо неправдивого офіційного документа – акта форми КБ-2в приймання виконаних будівельних робіт. Наприклад, ОСОБА_2, реалізуючи злочинний намір, зловживаючи службовими обов'язками, пов'язаними з організацією виконання обов'язків підприємства і складання фінансово-господарських документів, з метою заволодіння бюджетними коштами склав акти приймання виконаних робіт форми КБ-2в, до яких умисно застосував невірні розрахунки. Це призвело до збільшення вартості робіт. Так, в акті № 1 приймання виконаних будівельних робіт не вірно застосував норми розходу будівельних матеріалів, порушуючи норми ДБН Д 1.1-1-2000 «Правила визначення вартості будівництва» (п. 1.1.4 ДБН Д 2.2-8-99 щодо виконання будівельних робіт із мурування зовнішніх простих стін із цегли). У зв'язку з

¹⁹ Вирок Таращанського районного суду Київської області. Справа № 379/1457/15-к. Провадження № 1-кп/379/86/15. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52011243>.

²⁰ Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області. Справа № 340/614/15-к. Провадження № 1-кп/347/19/16. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54943138>.

чим було завищено вартість будівельних робіт на суму 3 711,60 грн, а в акті № 2 приймання виконання будівельних робіт порушив норми п. 1.1.4 ДБН Д 2.2-8-99 щодо виконання будівельних робіт з мурування зовнішніх простих стін з цегли, у зв'язку з чим було завищено вартість будівельних робіт на суму 1 616,40 грн. Таким чином, різниця між актами будівельних робіт з використанням матеріалів об'єкта і фактично виконаними роботами генпідрядником КП «Райагробуд», яка виникла через невідповідність розрахунку об'ємів цегли із мурування стін, становить (з урахуванням ПДВ) 5328 грн, якими ОСОБА_2 заволодіє²¹.

10. Складання та видача службовою особою з метою незаконного збагачення відомостей на видачу заробітної плати за договором підряду на виконання будівельних/ремонтних робіт без дати створення та із внесенням завідомо неправдивих відомостей про отримання працівниками коштів за виконання робіт із ремонту/будівництва. Наприклад, службова особа ОСОБА_1, обіймаючи посаду директора загальноосвітньої школи, з метою незаконного збагачення зловживала своїм службовим становищем. Діючи умисно в нестановлений слідством день, у нестановленому слідством місці, ОСОБА_1 склав та видав завідомо неправдиві офіційні документи, а саме – відомість № 3678 на видачу заробітної плати за договором підряду на виконання ремонтних робіт без дати створення, до якої вніс завідомо неправдиві відомості про те, що ОСОБА_5 отримав грошові кошти в розмірі 1481,55 грн за виконання робіт із ремонту системи водопостачання. ОСОБА_1 у вказаній відомості підробив підпис ОСОБА_5. Насправді ОСОБА_5 не проводив не мав проводити вказані ремонтні роботи, не здійснював здачу проведених робіт та не отримував кошти за проведення робіт. Також ОСОБА_5 не підписував перелічені вище документи²².

11. Заволодіння та привласнення чужого майна шляхом зловживання своїм службовим становищем шляхом укладення договору про пайову участь у будівництві житлового будинку з подальшим привласненням грошових коштів, ввірених відповідно до умов вищевказаного договору. Так, ОСОБА_5, обіймаючи посаду директора ТОВ «Радана», діючи умисно, з корисливих мотивів, у власних інтересах та з метою заволодіння чужими коштами у власність, без наміру їх повертати, запропонував потерпілому ОСОБА_1 взяти участь у пайовому будівництві житлового будинку за АДРЕСА_2 на вигідних умовах. Потерпілий ОСОБА_1 в приміщенні службового кабінету ОСОБА_5 погодився та уклав договір про пайову участь у будівництві житлового будинку за АДРЕСА_2. Згідно з договором, ТОВ «Радана» в особі директора ОСОБА_5 надало зобов'язання прийняти ОСОБА_1 у пайове будівництво будинку загальною площею 768,6 м², розташованого за АДРЕСА_2, а після завершення будівництва і введення об'єкта в експлуатацію

²¹ Вирок Василівського районного суду Запорізької області. Справа № 311/1240/14-к. Провадження № 1-кп/311/44/2017. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66405148>.

²² Вирок Камінь-Каширського районного суду Волинської області. Справа № 157/902/14-к. Провадження № 1-кп/157/1/16. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55710048>.

передати у йому власність частину площі в розмірі 70,1 м² на першому поверсі. ОСОБА_1 зобов'язався здійснити фінансування робіт, що виконує ТОВ «Радана», які відповідно до умов договору становили 212 403,00 грн. В період з 8 вересня до 20 грудня 2006 року ОСОБА_1 передав ОСОБА_5 грошові кошти сумою 40 000 грн. Потім ОСОБА_5, діючи умисно, зловживаючи своїм службовим становищем, з корисливих мотивів, привласнив грошові кошти ОСОБА_1, які були йому ввірені впродовж 8–18 вересня 2006 року сумою 20 000 грн, використавши їх на власні потреби.

2.2. Особа злочинця

Злочини у сфері будівництва переважно вчиняють у зв'язку з виконанням винними особами своїх професійних функцій у процесі будівництва об'єкта, збереження/транспортування закуплених будівельних матеріалів, інструментів і техніки, здійснення контролю за якістю будівництва, під час проведення фінансових операцій тощо.

Оскільки суб'єкт злочину, передбаченого ст. 191 КК України – спеціальний, то варто пам'ятати, що суб'єктом привласнення та розтрата є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та якій було ввірене чи у віданні якої перебувало майно, що є предметом цього злочину. Наприклад, ОСОБА_1, перебуваючи на території будівельного майданчика, розташованого на вул. Д., 40 в м. К., керуючи вантажним автомобілем (Ford Cargo), привласнив чуже майно, що належить ТОВ «Оріон-Транс», яке перебувало у його віданні (бетонну суміш у розмірі 2 м³, вартістю 1930 грн), не розвантаживши у встановленому місці на об'єкті будівництва²³.

Суб'єктом привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем є лише службова особа. Так, службова особа ОСОБА_7, обіймаючи посаду заступника директора КВТП «Дайна», умисно, з корисливих мотивів, зловживаючи своїм службовим становищем, учинив заволодіння грошовими коштами за роботи, які фактично не виконувались, а також службове підроблення офіційних документів. На виконання своїх службових обов'язків, відповідно до посадової інструкції, для забезпечення умов укладених договорів, у період з 1 до 31 грудня 2013 року, згідно з висновком судової будівельно-технічної експертизи, вніс завідомо неправдиві відомості до офіційних документів: акта № 1 приймання виконаних будівельних робіт за грудень 2013 року щодо виконання робіт із капітального ремонту покрівлі, в частині обсягів виконаних робіт, у результаті чого на підставі платіжних доручень від 30 грудня 2013 року на банківський рахунок КВТП «Дайна» було перераховано кошти загальною сумою 91 505,60 грн. Після цього заступник

²³ Вирок Десянянського районного суду м. Києва. Справа № 754/5011/15-к. Провадження № 1-кп/754/272/15. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43654844>.

директора зазначеного підприємства ОСОБА_7 незаконно заволодів коштами за роботи, які фактично не виконувались, на суму 19 230 грн²⁴.

Під час вирішення питання, чи є та чи інша особа службовою, потрібно керуватися положеннями, викладеними у ч. 3 і 4 ст. 18, а також у п. 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України та коментарями до них. Суб'єктами злочинів, передбачених ч. 3–5 статті, може бути як особа, якій майно було ввірене чи у віданні якої воно перебувало, так і службова особа.

Окрім цього, з метою підтвердження факту, що підозрюваний насправді є службовою особою, під час проведення досудового розслідування необхідно опрацювати документи, які містять необхідну інформацію стосовно суб'єкта злочину.

Під час розслідування правопорушень зазначеної категорії варто пам'ятати, що службові особи, які вчиняють злочини у сфері будівництва, володіють інформацією щодо особливостей проведення окремих процедур, процесів, операцій тощо на різних стадіях будівництва. Це дає їм змогу розробляти різні кримінальні схеми щодо незаконного заволодіння грошовими коштами й іншими матеріальними ресурсами, ретельно приховувати, маскувати факти вчинення розкрадань у сфері будівництва²⁵.

З метою встановлення спеціального суб'єкта злочину (зокрема службової особи підприємства, установи, організації, об'єднання тощо) необхідно звернути увагу на:

- 1) протокол збору власників/акціонерів ПП/ТОВ/ЗАТ, відповідно до якого винну особу призначили керівником;
- 2) наказ, згідно з яким, особа прийнята на посаду керівника;
- 3) довідку з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, де вказано хто є керівником, місце реєстрації вказаної особи, основний вид економічної діяльності;
- 4) статут ПП/ТОВ, затверджений на загальних зборах власників ПП, де вказано хто є зареєстрованим власником підприємства;
- 5) наказ про звільнення особи з керівної посади (незалежно від причини звільнення);
- 6) акти прийому-передачі документів ПП, який готують у разі звільнення особи;
- 7) протокол загальних зборів, яким затверджено керівника (директора);
- 8) свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи;
- 9) розпорядження посадових осіб (наприклад, голова, заступники РДА тощо) про призначення особи на керівну посаду;
- 10) витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців;
- 11) довідки про місце роботи та посаду;

²⁴ Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області: справа № 654/2224/15-к. Провадження № 1-кп/654/18/2016. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58773908>.

²⁵ Запотоцький А. П. Характеристика службових осіб, які вчиняють злочини у сфері будівництва. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ, 2016. С. 192–193.

- 12) посадову інструкцію;
- 13) правовстановлюючі документи.

Проаналізувавши судову практику щодо комплексу злочинів, які стосуються сфери будівництва, а також окремо опрацювавши злочини, передбачені ст. 191 КК України, ми дійшли висновку, що узагальнена характеристика особи злочинця щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва у відсотковому відношенні виглядає так: чоловік – 89 %, громадянин України – 97 %, українець за національністю – 89 %, керівник будівельної організації – 70 %, або матеріально відповідальна особа будівельної організації – 30 %, одружений – 74 %, має повну вищу освіту – 78 %, раніше не судимий – 83 %.

Здійснивши аналіз статистичних матеріалів, отриманих у процесі вивчення матеріалів судової практики, ми дійшли висновку, що привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва переважно вчиняють такі особи:

1) керівники будівельних компаній (зокрема приватної форми власності), державних підприємств, установ, організацій, які обіймають посади:

- директора;
- начальника;
- заступника начальника;
- завідувача господарства;
- начальника господарської групи;
- генерального директора;

2) начальники відділів, відділень державних, районних адміністрацій, районних рад, які також виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції;

3) секретарі відділів, відділень державних, районних адміністрацій, районних рад;

4) працівники бухгалтерії будівельної організації та установи, яка є замовником проведення будівельних/ремонтних робіт (головний бухгалтер, бухгалтер);

5) представники підрядника: суб'єкти підприємницької діяльності, співробітники ТОВ, ПАТ, які беруть на себе зобов'язання щодо виконання встановленого в договорі обсягу робіт.

Однак зазначений вище перелік не є вичерпним, оскільки за різних умов та обставин певні особи в порядку, передбаченому законодавством України, можуть бути наділені певними повноваженнями, виконуючи певні посадові обов'язки в статусі службової особи, тобто виконувати організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції та в межах своєї компетенції виконувати і затверджувати підписами документи фінансового, матеріального, майнового, розрахункового та кредитного характеру, які є основою бухгалтерських записів, зокрема угоди, зобов'язання, звіти та баланси.

2.3. Слідова картина злочину

Сліди розкрадань, попри всі вжиті розкрадачами заходи маскування та приховування останніх, неодмінно залишаються як на етапі підготовки, так і на етапі вчинення і приховування злочинних операцій. Слідова картина злочину є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики злочинів, які вчиняють у сфері будівництва, оскільки його зміст виступає практичним інструментом і орієнтиром для слідчого у виборі напрямів розкриття та розслідування зазначеної категорії правопорушень²⁶.

Матеріальні сліди привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва наявні передусім у *документах*. Це зумовлено тим, що під час злочинної діяльності суб'єкти злочину, передбаченого ст. 191 КК України, через виконання покладених на них службових обов'язків, однак з метою вчинення привласнення, розтрата чи заволодіння коштами або майном, проводять низку операцій господарського, фінансового та нормотворчого характеру. Кожна така операція підлягає обов'язковій реєстрації, яку здійснюють шляхом складення різного роду документів, які є найпоширенішими джерелами доказів. Проте, усвідомлюючи протизаконність власних дій, злочинці паралельно вживають заходів задля прикриття власних незаконних діянь.

До документів, що є джерелами доказів у кримінальних провадженнях щодо фактів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва варто зарахувати такі, що підтверджують:

- здійснення організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій;
- здійснення фінансових операцій, зокрема з отримання та розподілу коштів (як державних, так і приватних осіб);
- покладення певних зобов'язань між замовником і виконавцем стосовно виконання конкретного обсягу робіт.

Залежно від категорії суб'єкта, у віданні якого знаходяться чи зберігаються вищевказані документи, їх класифікують на:

1) документи юридичної особи (суб'єкта підприємницької діяльності, установи, організації, фірми, товариства тощо), що пов'язані з учиненням привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва. До таких документів зараховують:

- установчі та реєстраційні документи (протоколи, статут, положення, свідоцтва про реєстрацію юридичної особи, інші правовстановлюючі документи, які надають дозвіл на виконання суб'єктом певного виду діяльності в галузі будівництва);

²⁶ Запотоцький А. П. Слідова картина злочинів у сфері будівництва. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2016. № 4 (58). С. 183–188.

– організаційно-управлінські документи, що підтверджують повноваження винних осіб (наказ, відповідно до якого особу прийняли на посаду керівника; протокол загальних зборів, яким затверджено керівника; свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи; розпорядження посадових осіб про призначення особи на керівну посаду; функціональні обов'язки; довідки про місце роботи та займану посаду; посадова інструкція; організаційна документація);

– документи бухгалтерського обліку та звітності (платіжні доручення, видаткові касові ордери, таблиці обліку робочого часу);

– інші документи, що перебувають в обігу та на обліку установи (акти внутрішніх ревізій, перевірок, контрольних звірок);

– документи цивільно-правового характеру (акти виконаних робіт; акти прийому-здачі матеріальних цінностей;товарні накладні);

2) документи установ, підприємств, організацій, фізичних осіб, які наділені правом володіння чи розпорядження коштами. Залежно від обставин, останніми можуть бути як державні установи (структурні підрозділи апарату державної казначейської служби України), так і приватні установи чи фізичні особи (документи, що містяться у Реєстрі бюджетних фінансових зобов'язань розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів; розрахунково-платіжні відомості; платіжні трансакції; платіжні доручення; договори про пайову участь із зазначенням фінансових зобов'язань особи, яка вкладає кошти та особи, що їх приймає та додатки до них);

3) документи органів, уповноважених на здійснення контрольних і контрольно-ревізійних функцій (акти ревізії фінансово-господарської діяльності об'єкта; акти проведення контрольних обмірів; акти позапланових документальних перевірок; акти зустрічних звірок).

Документи, пов'язані з привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва умовно також можна розподілити на дійсні та підроблені. Останні використовують для привласнення коштів, їх розтрата, заволодіння майновими цінностями та їх подальшого використання у власних цілях. Найчастіше підроблюють акти приймання виконаних робіт (типова форма КБ2-в), довідки про вартість виконаних робіт (типова форма КБ-3), до яких вносять завідомо неправдиві відомості щодо обсягу виконаних робіт, їх вартості, а також вартості будівельних матеріалів і готових будівельних конструкцій тощо.

Виявлення та фіксація слідів злочинів потребує детального ознайомлення з подальшим вивченням і дослідженням документів суб'єктів, що є замовником проведення будівельних/ремонтних робіт та інших суб'єктів будівельної галузі, які надають різного роду послуги щодо їх фінансово-господарської діяльності. Таким чином, необхідно перевіряти всі наявні документи, на підставі яких відбуваються фінансово-господарські операції, зокрема з отримання бюджетних коштів, призначених на проведення будівельних/ремонтних робіт. Окрім цього, необхідно детально вивчати

кошториси, звіти, які підтверджують рух грошових коштів і матеріальних цінностей на об'єкті проведення будівельних робіт.

Під час розкриття та розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва, доцільно вивчати такі документи.

1. Фінансово-звітні документи:

- виписки за особовими рахунками;
- роздруківки банківських операцій;
- локальний кошторис, відповідно до якого встановлюють вартість проведення будівельних/ремонтних робіт;
- платіжні доручення, за якими перераховуються грошові кошти як розрахунок за виконані роботи;
- платіжні доручення, в яких фіксують фінансові зобов'язання сторін і сплачені кошти;
- виписки за особовими рахунками ТОВ/ЗАТ;
- роздруківки руху коштів за розрахунковими рахунками;
- рахунки-фактури, що підтверджують операції щодо купівлі будівельних матеріалів і містять вичерпні відомості про їхню вартість, марку, кількість тощо;
- локальний кошторис;
- зведений кошторисний розрахунок;
- бухгалтерські довідки щодо балансу грошових коштів/матеріальних цінностей;
- відомості на видачу заробітної плати за договором підряду;
- видаткові касові ордери;
- розрахунково-платіжні відомості;
- накази службових осіб про затвердження кошторисної документації на проведення ремонтних/будівельних робіт;
- рішення сесій міських, районних, районних у містах рад, а також державних адміністрацій стосовно затвердження видатків для проведення будівельних/ремонтних робіт;
- дані, наявні в Реєстрі бюджетних фінансових зобов'язань розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів;
- договори про закупівлю робіт за державні кошти;
- графіки фінансування та виконання робіт (додатки до договору генпідряду);
- податкова документація та бухгалтерська звітність;
- реєстр бухгалтерського обліку – головна книга;
- оборотно-сальдові відомості;
- реєстри синтетичного і аналітичного обліку за всіма використовуваними рахунками бухгалтерського обліку за певний період;
- податкові реєстри;
- звітність за страховими внесками до позабюджетних фондів;
- документи, пов'язані з роботою податкової інспекції;

– документи щодо розрахунків з підзвітними особами, зокрема авансові рахунки;

- документи з обліку праці та заробітної плати;
- реєстри обліку отриманих і виданих податкових накладних;
- касові документи;
- виписки з банку за розрахунковими рахунками;
- документи від постачальників (прибуткові накладні);
- акти на списання матеріальних цінностей;
- первинні документи з обліку нематеріальних активів;
- журнали обліку виданих довіреностей.

2. Документи, що відображають результати внутрішніх і зовнішніх перевірок, зокрема незалежних контролюючих органів:

– результати внутрішнього аудиту (підготовка висновку аудиторського звіту за результатами внутрішнього аудиту окремих питань фінансово-господарської діяльності установи, організації тощо);

– акти ревізії фінансово-господарської діяльності об'єкта, де вчинено злочин;

– матеріали результатів зустрічних звірок;

– дефектний акт, згідно з яким встановлюють обсяги виконання будівельних робіт на об'єкті ремонту або реконструкції;

– акт проведення контрольних замірів виконаних підрядних робіт за актом приймання виконаних робіт (проводить комісія у складі представника замовника, виконавця, спеціаліста з відділу капітального будівництва міської ради, представників Державної фінансової інспекції України, контрольно-ревізійного управління), що визначає відповідність або невідповідність між фактично виконаними обсягами та обсягами, вказаними в акті виконаних робіт;

– акти позапланової документальної перевірки;

– матеріали перевірок територіальних органів Державної фіскальної служби України;

– матеріали, що перебували або перебувають у виконавчому провадженні Державної виконавчої служби щодо окремих суб'єктів;

– результати зустрічних перевірок контрагентів ТОВ;

– акти обстеження стану об'єктів з метою визначення переліку та обсягу робіт, які необхідно провести в межах будівельних/ремонтних робіт;

– результати зустрічних перевірок Державної фінансової інспекції України;

– результати позапланової інвентаризації матеріальних цінностей;

– акти інвентаризаційних комісій стосовно виявлення, огляду та перевезення неоприбуткованих матеріальних цінностей підприємства;

– інвентаризаційні описи товарно-матеріальних цінностей;

– акти огляду та службові записки про результати огляду об'єктів і результати робіт.

3. Цивільно-правові договори на виконання певного обсягу будівельних/ремонтних робіт:

– договір підяду, відповідно до умов якого підрядник зобов'язаний виконувати роботи в розмірі підсумкової вартості та у визначені строки, що встановлені графіком виконання робіт, складеним підрядником до початку виконання робіт, або виконувати роботи, згідно з кошторисною документацією, будівельними нормами і правилами, графіком виконання робіт;

- акт прийому виконаних будівельних робіт (форма КБ-2в);
- акти виконаних робіт, зокрема документи від покупців;
- договори з постачальниками, покупцями та іншими контрагентами;
- договір генпідряду, предметом якого є комплекс робіт з будівництва конкретного об'єкта (наприклад, інженерне забезпечення відповідно до затвердженої проектно-кошторисної документації та технічної характеристики об'єкта з прокладенням зовнішніх інженерних мереж, зовнішнього освітлення, благоустрою й озеленення території);
- договір капітального будівництва;
- акт здачі-приймання документації за договором на виготовлення проектно-кошторисної документації;
- додаткові угоди до договорів будівельного підяду;
- довідки про вартість виконаних робіт (форма КБ-3);
- оригінали (копії) претензій;
- акти приймання-передачі матеріальних цінностей на відповідальне зберігання;
- декларації про початок виконання будівельних робіт;
- проекти на капітальний ремонт/будівництво;
- акти на збереження матеріальних цінностей/грошових коштів;
- акти прийому-передачі матеріалів.

Загалом документи є надзвичайно важливим процесуальним джерелом доказів вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва. Останні набувають ознак речових доказів у разі їх використання як знаряддя чи засобу вчинення злочину, зберігають на собі його сліди або містять інші відомості, що мають доказове значення в межах кримінального провадження.

До інших предметів, які можна розглядати як сліди вищевказаних правопорушень, належать:

- 1) матеріальні цінності, здобуті злочинним шляхом (будівельні матеріали, техніка, вироби, конструкції);
- 2) матеріальні об'єкти, властивості яких фактично є слідами злочину, зокрема придбані, побудовані за рахунок нецільового використання коштів або матеріальних цінностей (не за призначенням, у власних цілях).

Окрім цього, під час розкриття та розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва не варто забувати і про так звані *ідеальні сліди*. У криміналістиці їх визначають як образи в пам'яті очевидців злочину. У вказаній категорії правопорушень очевидцями злочинів (залежно від конкретних обставин) можуть бути як працівники зі сторони замовника

проведення будівельних/ремонтних робіт, тобто особи, які безпосередньо вчиняють привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва, так і особи, які є співучасниками. Свідками можуть бути звичайні виконавці, які через необізнаність щодо незаконних дій керівництва, виконують вказівки щодо підготовки певних документів. Також не варто забувати про виконавців, якими переважно є підрядні та субпідрядні організації приватної форми власності, керівники яких за попередньою домовленістю з замовником реалізують злочинні схеми з привласнення та розтрати у сфері будівництва.

3. Особливості виявлення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва

На етапі виявлення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва важливо враховувати особливості законодавчого регулювання всіх процесів, охоплених сферою будівництва. Без усвідомлення механізму проведення розрахунків за виконані роботи, доставлені матеріали, розроблення проектної та кошторисної документації неможливо правильно застосувати криміналістичні засоби виявлення та закріплення слідів злочину, встановлення характеру й розміру завданої шкоди, а отже, зібрати належні докази і забезпечити ефективне розслідування фактів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва.

Для виявлення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва на практиці використовують як суто криміналістичні, так і низку економічних методів. З огляду на значну кількість документів, які використовують зловмисники з метою вчинення зазначених вище кримінальних правопорушень, найбільш ефективним є використання методів документального аналізу. Саме сукупність методів документального аналізу формує комплексну методику виявлення за бухгалтерськими, цивільно-правовими та іншими документами, що наявні в процесі будівництва об'єкта (зокрема фінансової звітності) ознак порушень, яку використовують аудиторські, ревізійні та експертні служби, а також правоохоронні органи під час виявлення злочинів²⁷.

Засадами такої комплексної методики є методи перевірки документального оформлення різного роду операцій, що здійснюються у будівельній сфері.

Залежно від критерію відображення в документах обліку та звітності ознак злочинів, зазначені методи умовно розподіляють на три групи:

- 1) методи виявлення суперечностей у змісті одного документа (арифметична, нормативна, логічна та формальна перевірки);
- 2) методи виявлення суперечностей між змістом декількох пов'язаних документів або різних примірників одного документа (зустрічна перевірка і взаємний контроль);
- 3) методи виявлення суперечностей між змістом документа та фактичним станом справ на об'єкті будівництва/ремонту (методи відновлення схеми руху грошових коштів; порівняльний аналіз документів, що відображають однотипні операції; аналіз фактично виконаних робіт та їх зіставлення з кошторисом) тощо.

²⁷ Камлик М. І. Особливості обліку та використання обліково-бухгалтерських документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів у галузях економіки. Судова бухгалтерія: настільна книга для працівників кримінальної міліції та слідчих. Київ, 1995. С. 51.

Аналіз судової практики засвідчує, що про вчинення привласнення, розтрата майна чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва стає відомо переважно в результаті проведення перевірок контролюючими органами, або ж із заяв і повідомлень громадян.

Під час виявлення фактів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва необхідно дотримуватись конкретного алгоритму дій:

1) ознайомитися з нормативно-правовою базою, що регламентує діяльність посадових осіб або осіб, яким ввірене майно, а також джерела фінансування певних будівельних робіт із метою подальшого визначення тактики дій;

2) направити запити в контролюючі органи з метою отримання відомостей стосовно фінансових операцій, зокрема з бюджетними коштами;

3) витребувати копії фінансово-господарських документів, журналу ведення будівельних робіт, що зазвичай ведуть підрядні організації;

4) розіслати запити до банківських установ, на рахунки яких за договорами підряду і платіжними дорученнями було перераховано кошти за проведені роботи (або фіктивно проведені роботи);

5) направити запити до відділень Державної казначейської служби задля встановлення обсягів виділених коштів та інформації щодо їх подальшого перерахунку;

6) відібрати пояснення в представників замовника та виконавця будівельних/ремонтних робіт, встановити коло можливих свідків правопорушення;

7) опитати працівників об'єкта будівництва щодо виконання ними робіт та їх обсягу, наявності чи відсутності договорів на їх виконання, а в разі останньої – встановити за чиєї вказівки такі роботи виконували, якими матеріалами, хто постачав будівельні матеріали, в якій кількості тощо;

У процесі аналізу наявної інформації, зіставлення її з іншими матеріалами кримінального провадження щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва слідчому необхідно розглянути питання стосовно необхідності звернення з клопотанням до слідчого судді про надання дозволу на проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій.

Окрім цього, з метою отримання максимально можливої кількості доказової інформації в межах проведення слідчих (розшукових) дій, необхідно провести такі заходи: внутрішній аудит (підготувати висновок аудиторського звіту за результатами внутрішнього аудиту окремих питань фінансово-господарської діяльності установи, організації тощо); огляд виписки за особовими рахунками; огляд роздруківок банкових операцій; огляд акта ревізії фінансово-господарської діяльності об'єкта, де вчинено злочин; огляд копій документів; огляд договорів підряду; вивчити локальний кошторис, відповідно до якого встановлено суму будівельних робіт; вивчити договори підряду, відповідно до умов яких підрядник зобов'язаний виконувати роботи

в розмірі підсумкової вартості та у визначені строки, встановлені графіком виконання робіт, складеним підрядником до початку виконання робіт; виконувати роботи відповідно до кошторисної документації, будівельних норм і правил, графіка виконання робіт; вивчити платіжні доручення, за якими перераховують грошові кошти як розрахунок за виконані роботи. Вказаний перелік заходів, що можуть бути проведені в межах слідчих (розшукових) дій не є вичерпним, однак враховуючи судову практику та результати здійснених нами досліджень, саме перелічені заходи є найбільш затребуваними під час розкриття та розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень²⁸.

Варто пам'ятати, що в процесі роботи з досліджуваною категорією кримінальних проваджень, слідчий може витребувати від установ, службових осіб яких підозрюють у вчиненні привласнення, розтрата майна у сфері будівництва, заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: правовстановлюючі документи; організаційну документацію; податкову документацію та бухгалтерську звітність; реєстр бухгалтерського обліку; оборотно-сальдові відомості; реєстри синтетичного й аналітичного обліку за певний період; податкові реєстри; звітність за страховими внесками до позабюджетних фондів; документи щодо роботи з податковою інспекцією; документи з розрахунків з підзвітними особами, зокрема авансові рахунки; документи з обліку праці та заробітної плати; реєстри обліку отриманих і виданих податкових накладних; касові документи; виписки з банку за розрахунковими рахунками; документи від постачальників – прибуткові накладні; акти виконаних робіт, зокрема документи від покупців; договори з постачальниками, покупцями та іншими контрагентами; акти на списання матеріальних цінностей; первинні документи з обліку нематеріальних активів; журнал обліку виданих довіреностей тощо²⁹.

²⁸ Запотоцький А. П. Особливості виявлення привласнення, розтрата майна у сфері будівництва, або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми досудового розслідування: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Дню слідчого в Україні* (Київ, 5 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 95–98.

²⁹ Запотоцький А. П. Особливості виявлення привласнення, розтрата майна у сфері будівництва, або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми досудового розслідування: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Дню слідчого в Україні* (Київ, 5 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 95–98.

4. Організація і тактика проведення окремих процесуальних дій під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва

4.1. Огляд

Відповідно до ст. 237 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий (прокурор) проводить огляд місцевості, приміщення, речей і документів. Огляд місця події є первинною та невідкладною слідчою дією. Це зумовлено необхідністю отримання інформації про обставини події в первісному, незмінному стані, оскільки будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів, зміну слідової картини. Невідкладність огляду місця події пояснюють необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку злочинця, а також проведення інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розкриття злочину³⁰.

З-поміж усіх слідчих (розшукових) дій огляд є найбільш поширеним, оскільки його найчастіше використовують працівники правоохоронних органів під час розкриття та розслідування кримінальних проваджень. У криміналістиці слідчий огляд визначають передусім як родове, збірне поняття, що об'єднує всі види огляду, до яких вдається слідчий (огляд місця події, місцевості або приміщення, предметів, документів тощо)³¹.

Однак вивчення судової практики щодо кримінальних проваджень стосовно привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва надає можливість дійти висновку, що найбільш поширеним видом огляду під час розслідування досліджуваних злочинів є огляд документів³².

Огляд документів дає змогу правильно організувати та планувати подальше розслідування, адже є найбільш інформативним засобом збирання доказів.

Основним завданням огляду документів є виявлення ознак, що свідчать про матеріальне або інтелектуальне підроблення, а також встановлення порушень проектно-кошторисної документації, допущених забудовником у процесі будівництва³³. Переважно стосовно злочинів вказаної категорії вчиняють не матеріальні, а інтелектуальні підроблення. Це пов'язано з доступністю високоякісних засобів офісної оргтехніки, що дає змогу

³⁰ Коновалова В. О. Слідчий огляд. Криміналістика: підручник. Київ, 2001. 377 с.

³¹ Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В. Я. Тація. Харків, 2001. 560 с.

³² Запотоцький А. П. Особливості проведення слідчого огляду під час розслідування злочинів у сфері будівництва. *Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 23 черв. 2017 р.). Київ, 2017. С. 214–218.

³³ Задерко С. В. Особенности расследования корыстных преступлений в сфере строительства, связанных с фальсификацией проектно-сметной и отчетной документации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Ростов н/Д, 2013. С.140.

виконувати необмежену кількість якісних копій і різних варіантів одних і тих самих документів. З огляду на схильність зловмисників до вчинення протидії розслідуванню (зокрема шляхом перескладання підроблених документів), не варто зволікати з проведенням огляду документів, адже це може призвести як до втрати доказової інформації, яку містять останні, так і до їх повного знищення.

Під час проведення слідчого огляду необхідно обстежити документи, в яких відображено фінансово-господарські операції з проведення будівельно-монтажних/ремонтних робіт, наприклад: *договори підряду; бухгалтерські документи; фінансово-звітні документи, пов'язані з проведенням будівельно-монтажних/ремонтних робіт; документи, що підтверджують наявність у забудовника права на проведення відповідних будівельно-монтажних/ремонтних робіт; документи, що підтверджують наявність у забудовника дозволу на зведення конкретного об'єкта будівництва; документи, що відображають приймання-передачу об'єкта завершеного будівництва та/або факт виконання будівельно-монтажних/ремонтних робіт; проектно-кошторисна документація на кожен з об'єктів будівництва.*

У провадженнях щодо злочинів у сфері будівництва *об'єктом огляду* також можуть бути різні предмети, а саме:

- 1) персональні комп'ютери;
- 2) цифрові носії електронної інформації (жорсткі диски, флеш-карти, компакт-диски);
- 3) прилади, які зловмисники використовували для виготовлення підроблених документів;
- 4) інші предмети, які використовують під час будівництва, мають значення для розслідування та були вилучені з місць проведення будівельних робіт.

Проведення максимально ефективного огляду документів є можливим за умов фіксації різних елементів, серед яких:

- 1) основні реквізити документа (на чіє ім'я його складено або виписано, де, коли і ким складено та видано);
- 2) особливості матеріалу (колір і спосіб виготовлення);
- 3) детальне дослідження змісту тексту;
- 4) встановлення наявності ідентифікаційних ознак (номер бланка, водяні знаки, порядковий номер, печатки, штампи);
- 5) наявність виправлень, помарок, пошкоджень, підтирок;
- 6) спосіб заповнення документа (рукописний чи машинописний);
- 7) колір використаних барвників;
- 8) наявність підписів.

Якщо огляд документів на місці здійснити неможливо, то їх вилучення здійснюють відповідно до ч. 5 ст. 237 КПК України.

Загалом огляд проводять з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та інших матеріальних об'єктів, з'ясування обстановки події та встановлення обставин, що мають значення для провадження³⁴.

Під час проведення огляду предметів, призначених для створення, зміни та накопичення електронної інформації, можна виявити: ознаки виготовлення різних копій і варіантів документів; наявність ознак підробки; виконавця цих документів; дату виготовлення та внесення зміни в документи, що мають значення для розслідування. Так, встановити факт редагування початкового змісту документів можна шляхом дослідження електронних версій цих документів, створених за допомогою персонального комп'ютера.

Таким чином, тактика огляду в провадженнях щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва ґрунтується на загальних криміналістичних рекомендаціях із проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії, однак має певні особливості, на які обов'язково потрібно звертати увагу під час розкриття та розслідування вищевказаних кримінальних правопорушень.

4.2. Допит свідків і підозрюваних

Процес розкриття та розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва пов'язаний із проведенням допитів свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, експертів і фахівців.

Процесуальний порядок організації та проведення допиту на стадії досудового розслідування визначено в ст. 42, 60, 65, 95–97, 133, 223–226, 232, 256 КПК України.

Порядок виклику особи для проведення допиту, зміст повістки про виклик, поважні причини неприбуття особи на виклик і наслідки неприбуття передбачено ст. 135–139 КПК України.

Місце допиту слідчий визначає самостійно, відповідно до обставин кримінального провадження й обраної тактики. Переважно допит проводять за місцем досудового розслідування. Водночас закон надає слідчому право допитати особу в іншому місці за погодженням з нею. Це може бути місце її проживання, роботи, лікування, тримання під вартою чи інше місце перебування особи.

Предметом допиту є загальні дані, зокрема:

- обставини, пов'язані з подією злочину (час, місце, спосіб);
- обставини, які встановлюють чи спростовують вину конкретної особи чи декількох осіб та мотиви їхніх дій, що впливають на ступінь і характер відповідальності підозрюваного;

³⁴ Куцайнов Д. Ш. Особенности расследования мошенничества в сфере жилищных отношений: дис. ... канд. филос. наук: 12.00.09. Караганда, 2015. С. 87.

– обставини, які стосуються характеру та розміру шкоди, нанесеної злочином³⁵.

Перелік обставин, які необхідно встановити під час допиту різних суб'єктів кримінального провадження щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва визначено в Додатку А.

Складність проведення допитів у процесі розслідувань зазначеної категорії кримінальних правопорушень зумовлена тим, що в разі безпосередньої підготовки до проведення вказаної слідчої дії, правоохоронці мають ознайомитись та вивчити чимало нормативно-правових документів, які регламентують діяльність посадових осіб установ, підприємств, організацій, що відіграють роль замовника будівельних/ремонтних робіт, а також інших суб'єктів господарської діяльності у сфері будівництва, зокрема тих, що ведуть будівництво, надають різного роду послуги з використанням спецтехніки та інструменту, здійснюють продаж і доставку будівельних матеріалів, тобто виконавців (підрядника/субпідрядника)³⁶.

У провадженнях про привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва свідками, потерпілими і підозрюваними можуть виступати такі категорії осіб:

- потерпілі громадяни;
- керівники установи, підприємства чи організації, яка є замовником будівельно-монтажних/ремонтних робіт;
- посадові особи або інші працівники, наділені правом здійснювати фінансово-господарську діяльність або яким було ввірено чи у віданні яких перебувало майно;
- працівники, відповідальні за здійснення фінансових операцій;
- посадові особи, відповідальні за фінансування з коштів державного бюджету будівельно-монтажних/ремонтних робіт;
- працівники, які виконували проектно-кошторисні роботи;
- керівники будівельної організації;
- працівники фінансових підрозділів замовника та виконавця, які здійснюють ведення, облік й оброблення бухгалтерської та виконавчої документації;
- інші працівники організації-замовника, обізнані щодо обставин цього злочину (технічний персонал);
- працівники організації, або інші особи, які безпосередньо виконували будівельно-монтажні/ремонтні роботи;
- інші працівники організації, де працює технічний персонал;
- працівники контролюючих органів і державних регуляторів, що виявили ознаки злочину;

³⁵ Запотоцький А. П. Особливості допиту під час розслідування розкрадань у сфері будівництва. *Держава і право незалежної України: здобутки та перспективи*: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 24 черв. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 68–69.

³⁶ Запотоцький А. П. Особливості допиту під час розслідування розкрадань у сфері. *Держава і право незалежної України: здобутки та перспективи*: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 24 черв. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 68–69.

– особи, які брали участь у проведенні слідчих (розшукових) дій у цьому провадженні як спеціалісти.

Вивчення судово-слідчої практики свідчить про те, що найбільша кількість слідів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва наявна в різних за формою та призначенням документах, які відображають інформацію стосовно «руху» коштів, матеріальних ресурсів, банківських операцій тощо. Подібну інформацію може використати слідчий під час планування порядку проведення слідчих (розшукових) дій, а також у процесі планування допиту окремих категорій осіб. Найчастіше документами, які надають можливість отримати подібну важливу для слідчого інформацію, є:

- платіжні доручення;
- податкові накладні;
- договори підряду;
- акти прийому виконаних будівельних робіт, відповідно до договору підряду;
- акти прийому-передачі документів (організаційна документація, податкова документація та бухгалтерська звітність, реєстри бухгалтерського обліку);
- оборотно-сальдові відомості, реєстри синтетичного й аналітичного обліку за всіма використовуваними рахунками бухгалтерського обліку, звітність за страховими внесками до позабюджетних фондів, документи щодо роботи з податковою інспекцією;
- договори купівлі-продажу з постачальниками і покупцями, іншими контрагентами;
- документи від постачальників;
- прибуткові накладні;
- акти на списання матеріальних цінностей;
- журнал обліку виданих довіреностей;
- заява на видачу готівки;
- копії виписки за особовими рахунками;
- договір банківського рахунку;
- копії свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи;
- акт ревізії фінансово-господарської діяльності установи тощо.

Тактичні прийоми проведення допиту залежать від ситуації, що складається під час розслідування злочину та характеру початкової інформації. З огляду на це, підготовчий етап, що передбачає вивчення матеріалів кримінального провадження, є надзвичайно важливим.

Під час розслідування кримінальних проваджень стосовно привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва ефективним постає використання таких тактичних прийомів:

- максимальна деталізація показань допитуваного;
- пред'явлення бухгалтерських, розрахункових, нормативних, правостановлюючих та інших документів у процесі проведення допиту;

- пред’явлення інших доказів, що фігурують у матеріалах кримінального провадження;
- проведення серії повторних та одночасних допитів двох або більше осіб.

Після ознайомлення з обставинами кримінального провадження й опрацювання наявних документів, що відображають важливу інформацію слідчий розробляє тактику допиту особи, яка має певні особливості.

Головним носієм інформації, що має вагоме значення для розслідування розкрадань у сфері будівництва, є *підозрюваний*. У процесі підготовки до проведення допиту останнього слідчий повинен визначити такі елементи:

- предмет допиту;
- докази та матеріали, які можна використати для його викриття;
- послідовність проведення допитів у разі наявності декількох підозрюваних осіб.

Допит підозрюваного має бути спрямований на ретельну фіксацію пояснень службової особи або особи, якій було ввірене чи у віданні якої перебувало майно, з приводу кожного факту вчинення злочину, а також про всі обставини з посиланнями на документи та інші джерела доказів. Необхідно перевірити посилання підозрюваного на його неосвіченість, необережність, невідворотність шкідливих наслідків, неналежні з об’єктивних причин умови збереження матеріальних цінностей, про що раніше його повідомляли тощо.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дає змогу окреслити коло свідків щодо фактів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва. Зазвичай свідками у вказаній категорії кримінальних проваджень є:

- 1) особи, які виконують будівельні/ремонтні роботи;
- 2) охоронники будівельних об’єктів;
- 3) замовники та виконавці будівельних послуг;
- 4) особи, які одержують підряд/субпідряд на виконання будівельних/ремонтних робіт;
- 5) керівники будівельних організацій чи їх окремих підрозділів, їх заступники, інші уповноважені особи;
- 6) бухгалтери;
- 7) працівники контролюючих органів;
- 5) особи, що реалізували будівельні матеріали та інше майно, яким незаконно заволоділи у сфері будівництва;
- 6) рядові працівники установи, підприємства чи організації (як зі сторони замовника, так і зі сторони виконавця);
- 7) службові особи, відповідальні за здійснення фінансово-господарської діяльності;
- 8) родичі та знайомі підозрюваних;
- 9) працівники правоохоронних органів, які брали участь у проведенні слідчих (розшукових) дій.

З огляду на різноманітність злочинів у сфері будівництва, питання, які необхідно з'ясувати під час допиту підозрюваних і свідків, зумовлюють конкретні обставини злочину.

Перед початком допиту свідка варто встановити характер його відносин із підозрюваним. Варто розуміти той факт, що особа, яку викликали на допит у ролі свідка, надалі може набути статусу підозрюваного.

Предметом допиту свідків можуть бути запитання, пов'язані з: порядком використання коштів і матеріальних активів, цільовим призначенням яких є здійснення будівельних/ремонтних робіт; нормативно-правовими актами та іншими документами, на підставі яких виділялись та розподілялись кошти та будівельні матеріали; змістом і результатами проведених перевірок, документальних ревізій тощо.

Свідок, даючи показання, має право користуватись нотатками, якщо його свідчення певним чином стосуються розрахунків чи інших відомостей, які важко зберегти в пам'яті.

Також під час допиту доцільно пред'являти документи або їх копії, за якими отримувати конкретні пояснення.

У процесі проведення допиту свідків під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва необхідно з'ясувати:

- хто саме з посадових осіб дав вказівку щодо виконання дій, пов'язаних з привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- коло службових повноважень посадової особи (осіб);
- відомості про здійснення перевірок спеціально уповноваженими представниками державних органів;
- обсяг робіт, що фактично було виконано;
- підстави, на яких здійснювали певні будівельні/ремонтні роботи;
- договори, які укладали між замовником і виконавцем;
- умови виконання робіт, їх фінансування;
- порядок здійснення контролю за виконанням будівельних/ремонтних робіт;
- чи відповідає обсяг фактично виконаних робіт обсягу, визначеному умовами договору підряду/субпідряду.

У процесі допиту підозрюваних потрібно ставити такі запитання.

– Що безпосередньо належало до кола обов'язків службової особи або особи, якій було ввірене чи у віданні якої перебувало майно, що є предметом злочину?

– Кому було відомо про факт вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, окрім осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення?

– Яким чином проводились розрахунки щодо підготовки кошторисної документації на проведення будівельних/ремонтних робіт?

– На які рахунки та за яких підстав було перераховано кошти (як бюджетні, так і фізичних осіб), цільове призначення яких полягало в здійсненні будівництва або інших будівельних/ремонтних робіт?

– Яким чином здійснювався контроль за обсягами виконаних робіт, їх якістю та своєчасністю?

– Які документи зазнали внесення завідомо неправдивих відомостей або підробки? Яким чином вказані дії було здійснено?

– Як було використано привласнене майно або ж кошти?

Викриття неправдивих показань під час допиту відбувається шляхом деталізації запитань, а також шляхом використання розбіжностей у показаннях. У процесі постановки подібних запитань допитувана особа може проговоритися, що свідчить про її обізнаність про певні обставини і факти, пов'язані з подією злочину.

Отже, формулювання конкретних питань та їх спрямованість залежить від отриманих відповідей на попереднє питання і конкретну слідчу ситуацію.

Беззаперечно, неможливо навести повний перелік і чітке формулювання запитань, які може поставити слідчий, оскільки це залежить від багатьох факторів (рівень підготовки слідчого, його досвід щодо розслідування подібних злочинів, а також отриманої криміналістично значущої інформації).

Практика розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії підтверджує, що доцільно не обмежувати допит постановкою запитань, а розпочати допит із вільної розповіді.

Формулюючи питання, слідчі нерідко порушують логіку пізнання обставин злочинної події, ставлять запитання, які дають змогу зацікавленим особам передчасно зрозуміти тактичний задум слідчого і скорегувати власну позицію, забезпечивши процесуальну невразливість.

Типовими прогалинами, які допускають слідчі під час проведення допиту, є:

– отримання поверхневих показань;
– невикористання, або ж помилкове використання документів та інших доказів;

– проведення допиту «поверхнево» у зв'язку з недостатньою підготовкою до допиту, не залученням фахівців, не достатнім вивченням нормативної бази особисто слідчим;

– дублювання змісту допиту між різними категоріями допитуваних осіб.

4.3. Обшук

Проведення обшуку передбачає взаємодію слідчого з певними об'єктами. У криміналістичній літературі використовують різні терміни, що характеризують об'єкти, які важливі під час обшуку – «об'єкти обшуку» й «об'єкти пошуку».

У ч. 1 ст. 234 КПК України стосовно визначення поняття «об'єктів пошуку» вказано, що обшук провадить слідчий з метою відшукування знаряддя

кримінального правопорушення, майна, здобутого в результаті його вчинення, встановлення місцеперебування розшукуваних осіб, а також з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення. У клопотанні про проведення обшуку, яке розглядає слідчий суддя, мають бути зазначені речі, документи або особи, яких заплановано відшукати, а також необхідно обґрунтувати потребу їх пошуку в конкретному місці (ч. 3 ст. 234 КПК України).

Аналіз змісту ст. 234 КПК України надає можливість установити два основних види об'єктів:

1) *об'єкти пошуку* – те, що необхідно відшукати, виявити під час обшуку, зокрема знаряддя злочину, речі та цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети та документи, важливі для встановлення істини у кримінальній справі. Однак об'єктом пошуку може бути й особа (злочинець, який переховується; викрадена особа);

2) *об'єкти обшуку* – те, стосовно чого (кого) здійснюють обстеження (певне приміщення, місце, інше володіння особи або яка-небудь конкретна особа).

Вивчення криміналістичної та кримінальної процесуальної літератури, здійснений аналіз кримінального процесуального законодавства й узагальнення слідчої практики надає можливість підтримати таку класифікацію об'єктів пошуку.

Залежно від характеру попередньої інформації про об'єкт пошуку його визначають як:

- 1) індивідуально визначені об'єкти;
- 2) об'єкти, відомості про які можуть указувати лише на їх родову (групову) належність;
- 3) випадково виявлені об'єкти.

Залежно від форми вказівки в законі виокремлюють:

- 1) прямо передбачені та названі в КПК України як об'єкти;
- 2) прямо не зазначені в законі, але такі, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення;
- 3) об'єкти, які вилучені із законного обігу;
- 4) об'єкти, які вилучають з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна (тимчасово вилучене майно, згідно зі ст. 167, 168 КПК України).

Залежно від природи шуканого визначають:

- 1) предмети, що можуть слугувати речовими доказами:
 - знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення;
 - предмети, на які було спрямовано злочинне посягання, гроші, цінності, інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом;
 - предмети, що містять сліди злочину;
 - предмети, використані для приховування злочину та злочинця;
 - інші предмети, що певним чином пов'язані зі злочином і можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюються під час кримінального провадження;

- документи;
- 2) предмети та документи, заборонені в обігу:
 - предмети за виготовлення, збереження та збут яких передбачена кримінальна відповідальність;
 - предмети, які отримують лише за спеціальними дозволами;
- 3) предмети та документи, що можуть бути доказами в іншому кримінальному провадженні;
- 4) речі та цінності, здобуті злочинним шляхом;
- 5) цінності або майно підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації;
- 6) особи, які переховуються від слідства й суду;
- 7) особи, яких переховують;
- 8) трупи або частини розчленованого трупа.

Отже, об'єктами обшуку можуть бути:

- 1) певні приміщення, що перебувають у володінні особи:
 - житлові приміщення (квартира, будинок, дача, номер готелю, гуртожиток тощо);
 - нежитлові приміщення (побутові, службові, господарські, виробничі тощо);
- 2) інші володіння особи:
 - ділянки місцевості;
 - транспортні засоби;
 - комп'ютерні засоби;
- 3) особи:
 - одяг, взуття та інші речі;
 - тіло живої людини.

Таким чином, маючи достатню підставу вважати, що в певному приміщенні чи в іншому місці знаходяться знаряддя злочину, предмети та цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети або документи, які можуть мати значення для кримінального провадження, слідчий на підставі ст. 234 КПК України проводить обшук для їх відшукування та вилучення.

Обшук і вилучення слідів необхідно проводити в тих випадках, коли є підстави вважати, що необхідні документи зацікавлені особи не будуть видавати добровільно, можуть навмисно їх зіпсувати, змінити або знищити, через що у слідчого мало часу для отримання документів за запитом.

У процесі планування підготовчого етапу обшуку слідчий передусім має:

- 1) встановити особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 2) отримати ухвалу слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи (ч. 1 ст. 235 КПК України). Слідчий за погодженням з прокурором має звернутися з клопотанням до слідчого судді. До клопотання необхідно додати оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор/слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного

реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання (ч. 3 ст. 234 КПК України);

3) визначити точне місце і час його проведення;

4) уточнити прикмети предметів, назву, зміст і зовнішній вигляд документів, з'ясувати можливі місця їх виявлення, а також місця можливого зберігання цінностей, необхідних для забезпечення відшкодування матеріального збитку;

5) визначити коло учасників обшуку (працівники поліції, поняті та фахівці);

6) вирішити, які технічні засоби потрібно використовувати під час проведення відповідного обшуку, забезпечити їх наявність.

Типовими місцями вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва є місця:

1) вчинення дій щодо фальсифікації проектно-кошторисної документації (приміщення організації – підрядника, рідше організації – замовника будівельних робіт);

2) прийому грошових коштів пайовиків та інших категорій клієнтів (якщо це місце не збігається з офісом забудовника);

3) безпосереднього проведення будівельно-монтажних/ремонтних робіт (будівельні майданчики, складські приміщення, об'єкти будівництва або ремонту).

Отже, типовими місцями проведення обшуку та вилучення доцільно вважати:

- приміщення організації-забудовника (бухгалтерія, юридичний, проектний, кошторисний відділи, архів тощо);
- кабінет керівника організації-забудовника;
- приміщення організації-контрагента;
- приміщення банків та інших кредитних установ;
- приміщення аудиторських організацій;
- місця проживання фізичних осіб – пайовиків та інших інвесторів;
- приміщення державних органів, що видають ліцензії;
- адміністративні, складські, виробничі, господарські та інші приміщення, місце проживання підозрюваних;
- приміщення слідчого органу, де здійснюють розслідування за цим провадженням (під час проведення вилучення у фізичних осіб – пайовиків і інших осіб, які володіють значущою для розслідування документацією, а також зацікавлених осіб у наданні їй слідчому).

Типовими об'єктами пошуку щодо досліджуваної категорії проваджень є дані, які відображають фактичну сторону виробничої та фінансової діяльності організації, що проводить будівельні роботи з порушенням проектно-кошторисної та звітної документації. Ці дані можна виявити через:

- початкові варіанти документів, що брали участь у цивільно-правових угодах з інвесторами, які надалі були піддані редагуванню;
- початкові варіанти проектно-кошторисної документації;

– чорнові записи, що відображають реальний облік обсягу та змісту будівельно-монтажних/ремонтних робіт;

– чорнові записи, що відображають розрахунок грошових коштів, що обертаються в кримінальній схемі, зокрема витрати, прибуток та/або відкати;

– особисті замітки та іншої інформації, що свідчить про наявність і характер латентних зв'язків між співучасниками;

– канцелярське приладдя і засоби офісної техніки, що використовували під час виконання підроблених документів або документів, що відображають реальну ситуацію у сфері фінансово-господарської діяльності організації, яка здійснює будівельні роботи тощо³⁷.

У сучасних умовах значну роль у веденні бухгалтерського обліку відіграє комп'ютерна техніка, оснащена сучасним програмним забезпеченням. Тому значну частину інформації, що має значення для розслідування, розташовують у персональних комп'ютерах осіб, відповідальних за ведення бухгалтерського обліку та звітності, на електронних дисках зберігання інформації. Це визначає необхідність їх вилучення (ч. 7 ст. 236 КПК України) для дослідження інформації, що знаходиться в електронному вигляді³⁸.

Таким чином, об'єктами пошуку є: готові документи, що містять необхідні реквізити, виконані в рукописному або друкованому вигляді особисті записи; комп'ютерна техніка та знімні носії електронної інформації, що зберігають файли, які свідчать про фактичні обставини злочини.

Необхідні документи, що встановлюють факт вчинення злочину, зазвичай запрошують на попередньому етапі розслідування. Однак переважно під час перевірки до слідчого надходять не оригінали, а ксерокопії цих документів. Також це можуть бути ксерокопії підроблених документів. Тому під час вилучення та обшуку мають бути отримані саме оригінали.

Мета обшуку полягає в знаходженні та вилученні документів і предметів, які можуть мати значення для кримінального провадження.

У необхідних випадках слідчий має право залучати до участі в проведенні обшуку підозрюваного, захисника, представника та інших учасників кримінального провадження. До участі в обшуку також можна залучати фахівця, який володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і надає консультації під час обшуку. У процесі проведення обшуку з метою вилучення документів, доцільно залучення фахівця в галузі фінансової справи й економіки.

Зазвичай обшук належить до невідкладних слідчих дій, мета якого може бути досягнута лише з використанням фактора раптовості. Проведення такого обшуку є закономірним діалектичним виявом відображення у свідомості слідчого дій винних за приховування ознак злочину у вигляді приховування

³⁷ Задерко С. В. Особенности расследования корыстных преступлений в сфере строительства, связанных с фальсификацией проектно-сметной и отчетной документации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Ростов н/Д, 2013. С. 140.

³⁸ Розин А. Н. Расследование мошенничества в сфере жилищного строительства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2009. 194 с.

або фальсифікації проектно-кошторисної або звітної документації³⁹. Своєчасне проведення обшуку та виїмки гарантує повноту вилучення необхідних доказів. У зв'язку з цим завчасно викликати для участі в обшуку володільця житла чи іншого володіння неможливо. Його можна викликати, наприклад, під час телефонної розмови чи за допомогою іншого зручного для слідчого та для нього засобу, передбаченого ч. 1 ст. 135 КПК України, безпосередньо перед початком слідчої (розшукової) дії. Хоча такий механізм пов'язаний із втрачанням певного часу, що особа використовує для прибуття до місця проведення обшуку, проте дотримуються її права та вимоги (ч. 1 ст. 236 КПК України).

Залежно від об'єкта визначають *чотири види обшуку*: обшук приміщень (житла чи іншого володіння особи); службових і виробничих приміщень підприємств, установ, організацій; обшук місцевості (тощо); обшук особи (ч. 3 ст. 208 КПК України). Під час особистого обшуку в підозрюваного можуть бути виявлені гроші, документи, що засвідчують особу злочинця, листування, записи, з яких можна встановити його зв'язки, плани подальшої злочинної діяльності, а також інші документи і предмети, які можуть мати значення для розслідування злочинів у сфері будівництва (шахрайства, крадіжки тощо)⁴⁰.

Зволікання з проведенням особистого обшуку надасть винному змогу знищити або викинути предмети, що викривають його. Підозрювані під час затримання можуть вдаватися до різних хитрощів, тому потрібно уважно стежити за їх поведінкою, припиняти їх спроби до втечі, а також спроби позбутися електронних носіїв, документів. У приміщенні правоохоронного органу одразу ж після доставляння необхідно провести особистий обшук зі складанням відповідного протоколу, де необхідно детально описати вилучені об'єкти, які можуть бути речовими доказами як цієї, так і попередньої злочинної діяльності (наприклад, записні книжки, записки, документи, електронні носії інформації, мобільні телефони тощо). Якщо ж підозрюваному під час затримання вдалося викинути певні предмети чи документи, то необхідно здійснити огляд місця події та зафіксувати вилучення викинутих об'єктів, про що скласти протокол. Доцільно провести обшук і за місцем проживання затриманого.

Найефективнішим потрібно вважати здійснення групових обшуків, тобто одночасне проведення серії обшуків за місцем проживання підозрюваного, на дачах, у підсобних приміщеннях, сховищах і транспортних засобах. Раптовість групового обшуку позбавляє зацікавлених осіб можливості попередити один одного про небезпеку й заховати або знищити предмети. Для проведення цієї тактичної операції створюють належну кількість слідчо-оперативних груп. Кожну з них очолює слідчий, який самостійно керує обшуком на місці.

³⁹ Задерко С. В. Особенности расследования корыстных преступлений в сфере строительства, связанных с фальсификацией проектно-сметной и отчетной документации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Ростов н/Д, 2013. С. 138.

⁴⁰ Макарова Н. Ю. Методика расследования мошенничества, совершенного в сфере малоэтажного строительства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. СПб., 2014. 183 с.

На обрання організаційних і тактичних прийомів проведення обшуку в провадженнях досліджуваної категорії впливають такі чинники: об'єкти, на яких слід проводити обшук (об'єкти обшуку); предмети та документи, які потрібно вилучати (об'єкти пошуку); послідовність і конкретні терміни проведення кожної слідчої дії. Відповідні відомості можуть бути отримані кримінально-процесуальним шляхом і міститися в матеріалах кримінального провадження (у показаннях та інших повідомленнях громадян і посадових осіб, заявах, поясненнях, рапортах), у протоколах слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій тощо; оперативно-розшуковим шляхом. Важливим є те, що докази, на підставі яких виносять клопотання про проведення обшуку, мають відповідати вимогам допустимості (ст. 86–88 КПК України).

4.4. Тимчасовий доступ до речей і документів

Аналіз кримінальних проваджень злочинів цієї категорії дає змогу стверджувати, що на різних етапах досудового розслідування проводять тимчасовий доступ до речей і документів. Ознайомлення під час тимчасового доступу до речей і документів з бухгалтерськими, технічними документами та документами відділу кадрів є одним із найбільш ефективних методів перевірки та пошуку значущої інформації. Тому визначення кола цих документів має важливе практичне значення.

Зазначена процесуальна дія належить до заходів забезпечення кримінального провадження (п. 5 ч. 1 ст. 131 КПК України) та спрямована на забезпечення дієвості провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі та документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюють шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення⁴¹.

Основною метою проведення тимчасового доступу до речей і документів під час досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва є створення для сторін кримінального провадження процесуальної можливості збирати докази.

Для ефективного досудового розслідування зазначеної категорії злочинів є важливим визначити можливий предмет тимчасового доступу до речей та документів.

⁴¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

У КПК України не надано чіткого переліку об'єктів, щодо яких може бути надано тимчасовий доступ⁴². У п. 6 ч. 2 ст. 160 КПК України лише зазначено, що в клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, має бути обґрунтована можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачено довести за допомогою цих речей і документів⁴³.

Також у ст. 161 КПК України визначено речі та документи, до яких заборонено доступ. Так, категорично заборонено доступ до: листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги; об'єктів, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією.

Окрім загального порядку проведення цього заходу, відповідно до ч. 6 ст. 163 КПК України, слідчий суддя (суд) постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю за наявності обґрунтування неможливості іншими способами довести обставини, які передбачено довести за допомогою цих речей і документів.

Якщо розглянути тимчасовий доступ до речей і документів під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва, то найчастіше предметом є договірні, проектно-технічні, кошторисні і виробничі документація у сфері будівництва. Також надається тимчасовий доступ до документів, які містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалість, зміст, маршрути передавання.

Отже, під час розслідування злочинів зазначеної категорії в процесі проведення тимчасового доступу до речей і документів необхідно ознайомлюватись з ними, робити копії (за наявності достатніх підстав – вилучати). Їх можна розподілити на такі групи:

- матеріали контролюючих органів, де зафіксовано факти порушення законодавства (акти відомчих перевірок, протоколи про вчинені за певний період адміністративні порушення, розрахунки розміру заподіяної шкоди тощо);

- документація, де міститься інформація про замовлення чи виконання земельних і будівельних робіт (договори про виконання земельних або будівельних робіт, акти виконання робіт, банківські виписки, що підтверджують факт сплати, товарно-транспортні накладні тощо);

⁴² Гловюк І. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 293–296.

⁴³ Запотоцький А. П. Особливості тимчасового доступу до речей і документів під час досудового розслідування злочинів у сфері будівництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2017. № 2 (103). С. 131–148.

– акти списання матеріалів на: втрати їх приймання та зберігання (злочинці занижують у документах кількість будівельних матеріалів під час їх приймання від постачальників, посиляючись на нестачу вантажу, наднормативний бій цегли, шиферу, скла, псування лаків і фарб тощо); будівництво тимчасових будинків і споруд (з метою приховування крадіжки матеріалів викрадачі до загальної вартості виконаних робіт іноді додають вартість матеріалів, які було тимчасово використано на будівництві. Ці матеріали підлягають виключенню із загальної вартості та мають бути окремо зазначені в документах окремо, після підсумкової цифри. Відомі випадки, коли в документах було вказано витрати матеріалів на тимчасові будівлі, передбачені проектом і кошторисно-фінансовими розрахунками, а насправді на їх спорудження матеріалів було затрачено менше або взагалі не витрачено. За такого способу крадіжок у документах можна виявити розбіжності між затратою матеріалів на побудову тимчасових споруд і кількістю зданих на склад матеріалів після розбирання цих споруд), а також наявні акти списання матеріалів після розбирання будівель і споруд (невраховані матеріали, покрівлю, стовпи, металеві труби тощо). Нерідко зловмисники, отримуючи для проведення робіт, дорогі матеріали замінюють дешевшими, замість дорогої фарби застосовують низькосортну, встановлюють електропроводку нижчої якості тощо, що тягне за собою пересортицю на складі⁴⁴;

– звітні документи роботи, в яких завищений обсяг виконаних робіт або які фактично не було виконано. Це надає можливість списувати за матеріальними звітами і викрадати будівельні матеріали. Тому такий спосіб розкрадання зловмисниками застосовують з метою приховання нестачі, що виникла у зв'язку з раніше вчиненим розкраданням;

– звіти, у яких занижують вихід готової продукції (наприклад, попиляного лісу) і будівельних деталей, створюючи резерв для викрадення. Крадіжки в переробних підприємствах найчастіше вчиняють за участі завідувача складу будівельної організації, що відпускає матеріали для переробки й отримує перероблену продукцію;

– документація про облік або приймання матеріальних цінностей. Розкрадачі оперують не тими одиницями вимірювань, що відображені в документах постачальника. Наприклад, тонколистову кувальну сталь, яку відвантажують з промислових підприємств за вагою, оприбутковують за кількістю листів, завищуючи їх товщину. Таким чином, зменшується кількість фактично отриманих листів, хоча вага, зазначена постачальником і одержувачем, збігається. Також може бути вчинено неправильне замірювання кубатури лісу, недоваження матеріалів, пересортиця (покрівельне залізо, шифер, фанеру, облицювальні плитки, які мають видавати на вагу, переводять у квадратні та погонні метри)⁴⁵;

– рахунки за начебто придбані матеріали в торговому підприємстві (надлишки матеріалів на будівельних складах і коморах утворюються

⁴⁴ Особенности первоначального этапа расследования чистений бюджетных денежных средств при заключении государственных контрактов. URL: <http://barton.ru/rassledovaniya-xishhenij-goskontraktov.html>.

⁴⁵ Хищения в строительных предприятиях – лицензированная охрана. URL: www.licsecurity.ru/chisheniya-v-stroitelnich-predpriyatiya.

внаслідок неоприбуткової частини матеріалів, раніше виданих для проведення робіт або повернутих на склад. Будівельна організація перераховує магазину кошти за ці матеріали, які вилучають і присвоюють);

– рахунки між підрядною та субпідрядною організаціями щодо виготовлення або заготівлі матеріалів, а також виконання різних будівельних і монтажних робіт. Суть такого роду розкрадань полягає в тому, що грошові кошти однієї будівельної організації викрадають в іншій будівельної організації, куди їх, відповідно до підробленого договору або угоди, переводять за безготівковим розрахунком. У іншій будівельній організації, куди було переказано гроші, їх викрадають шляхом застосування типових для будівельних організацій засобів – підроблення в нарядах і залучення інших осіб як засобу здійснення розкрадання або залучення їх як співучасників⁴⁶;

– договори субпідряду (укладання договорів субпідряду з фіктивними фірмами-одноденками, які після виконання замовлення на будівництво закриваються, а організатор отримує свій прибуток) тощо⁴⁷.

Також важливе значення має тимчасовий доступ до документів, які містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг (зокрема отримання послуг, їх тривалість, зміст, маршрути передавання).

Під час тимчасового доступу до речей і документів в операторів та провайдерів телекомунікацій, слідчий (прокурор) може отримати інформацію про: зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалість, зміст, маршрути передавання тощо; ідентифікаційні ознаки кінцевого обладнання телекомунікацій (абонентський номер, SIM-карту, IMEI-, MAC- та IP-адресу тощо); місце знаходження у минулому ідентифікованого кінцевого обладнання телекомунікацій (за азимутом) у зоні дії певних базових станцій у певний час або його проміжок; прізвища, імена, по батькові та інші відомості стосовно абонентів телекомунікаційних послуг; маршрути переданої інформації (незалежно від виду телекомунікаційної мережі); вихідне з'єднання (номер сторони, з якою зв'язувалися, навіть якщо зв'язок не було встановлено); вхідне з'єднання (номер сторони, яка зв'язувалась, навіть якщо зв'язок не було встановлено); початок, кінець та тривалість з'єднання, яке відбулося без розкриття змісту переданої інформації; фактичне місце призначення та проміжний абонентський номер у разі, якщо зв'язок було переадресовано⁴⁸.

Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюють в: офісах компаній-управителів коштів і компаній-забудовників; банківських установах; міських державних адміністраціях; інспекціях державного

⁴⁶ Мороз В. Хищения и воровство в строительстве: как с ними бороться. *Генеральный директор персональный журнал руководителя*. URL: <http://www.gd.ru/articles/3963-hishcheniya-i-vorovstvo-v-stroitelstve>.

⁴⁷ Руководство для следователя и дознавателя по расследованию отдельных видов преступлений / под ред. О. И. Цоколовой, Н. Е. Муженковой, Г. В. Костылевой. Ч. 2. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=76z2Wmsug4EC&pg=PT2&lpg=PT2&dq=6.%09>.

⁴⁸ Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів / [С. С. Чернявський, Д. О. Алексеева-Процюк та ін.]. Київ, 2013. 70 с.

архітектурно-будівельного контролю; страхових компаній, нотаріальних контор; офісах операторів та провайдерів телекомунікацій тощо.

Підставами проведення тимчасового доступу до речей та документів необхідно вважати загальні підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження. У ч. 3 ст. 132 КПК України зазначено, що застосування заходів кримінального провадження не допускають, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого (прокурора);

3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий (прокурор) звертається із клопотанням⁴⁹.

Також виокремлюють підстави застосування тимчасового доступу до речей і документів (ч. 5 ст. 163 КПК України): обґрунтована підозра, що речі або документи перебувають чи можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; вказані речі або документи самі по собі чи в комплексі з іншими речами та документами кримінального провадження мають важливе значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; зазначені речі або документи не становлять або не містять речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю⁵⁰.

Якщо речі та документи, до яких необхідно здійснити тимчасовий доступ, містять охоронювану законом таємницю, то законодавчо визначено додаткові підстави надання такого доступу. Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 163 КПК України, слідчий суддя (суд) постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження, окрім обставин, передбачених ч. 5 ст. 163 КПК України, доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, неможливість іншими способами довести обставини, які прагнуть довести за допомогою цих речей і документів.

Тимчасовий доступ до речей і документів проводять за ухвалою слідчого судді.

Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду у процесі судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком випадків, зазначених у ст. 161 КПК України. У цьому контексті виняток становлять лише речі та документи, до яких заборонено доступ⁵¹.

⁴⁹ Гумін О. М. Особливості тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю. *Європейські перспективи*. 2013. № 6. С. 91–94.

⁵⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

⁵¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором.

У клопотанні слідчого мають бути наведені такі дані: короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подано клопотання; правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті закону України (її частини) про кримінальну відповідальність; речі та документи, тимчасовий доступ до яких заплановано отримати; підстави вважати, що речі та документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушує сторона кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 163 КПК України, після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя або суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі та документи.

Виконуючи припис ч. 6 ст. 132 КПК України, слідчий має додати до клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження. Також до нього потрібно додати копії матеріалів, якими слідчий обґрунтовує свої доводи. Таке роз'яснення надано Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у п. 7 інформаційного листа «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 5 квітня 2013 року № 223-558/0/4-13⁵².

Розгляд слідчим суддею клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів регламентовано ст. 163 КПК України та відбувається в судовому засіданні. Передбачено два порядки такого розгляду⁵³.

Перший полягає в тому, що після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться речі і документи. Згідно з ч. 3 ст. 163 КПК України, у повістці про судовий виклик, надісланій особі, у володінні якої знаходяться речі та документи, зазначають про обов'язок збереження речей і документів у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику. Слідчий суддя розглядає клопотання за участі слідчого, який подав клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі та документи. Неприбуття за судовим викликом цієї особи без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

⁵² Про деякі питання здійснення слідчим суддею першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квіт. 2013 р. № 223-558/0/4-13. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0558740-13>.

⁵³ Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Мішенко, В. Ю. Захарченко. Харків, 2013. С. 335.

Другий порядок застосовують, якщо слідчий, який звернувся з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів. У такому разі слідчий суддя може розглянути клопотання без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться⁵⁴.

Слідчий суддя постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо виконуючи вимоги ч. 5 ст. 163 КПК України, слідчий у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

2) самі по собі або в комплексі з іншими речами та документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подано клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

3) не становлять собою або не містять речей і документів, де наявна охоронювана законом таємниця.

Порядок виконання ухвали слідчого судді (суду) також має певні особливості. Проведення тимчасового доступу до речей і документів передбачає декілька етапів, що передують один одному та структурно й тактично пов'язані.

Перший етап тимчасового доступу до речей і документів – *підготовчий*. Він передбачає встановлення його завдань та цілей, з'ясування відомостей про потрібні речі та документи, аналіз доказової інформації. Загалом підготовчий етап становлять необхідні дії слідчого, що передують проведенню тимчасового доступу до речей і документів.

Прийняття рішення про застосування цього заходу потребує наявності певної інформації. Так, необхідно зібрати інформацію про потрібні (шукані) речі та документи, які є значущими для кримінального провадження. Джерелами отримання таких відомостей постають матеріали кримінального провадження (показання свідків, висновки експертиз, протоколи оглядів тощо) та інші документи.

Важливим є визначення місця та часу проведення тимчасового доступу до речей і документів. Слідчому необхідно встановити місце проведення тимчасового доступу: приміщення будівельної організації, проектної установи, підприємства, що відпускає будівельні матеріали, житлове приміщення тощо. Також тимчасовий доступ до речей і документів доцільно проводити у фінансових підрозділах (бухгалтеріях), кабінетах керівників, складських приміщеннях, органах фінансового контролю, організаціях, які є контрагентами за цивільно-правовими договорами, органах державного казначейства і кредитно-фінансових установах, а також у вищих організаціях (розпорядників бюджетних коштів).

⁵⁴ Запотоцький А. П. Особливості тимчасового доступу до речей і документів під час досудового розслідування злочинів у сфері будівництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2017. № 2 (103). С. 131–148.

Потім визначають час проведення тимчасового доступу до речей і документів. День проведення тимчасового доступу до речей і документів обирають з урахуванням слідчої ситуації. Тимчасовий доступ, на відміну від обшуку, не потрібно переносити або відкладати з тактичних міркувань, адже слід чекати певного моменту (доставку на місце речових доказів тощо), оскільки вже до цього відомо, які важливі для слідства речі та документи знаходяться у конкретної особи й у визначеному місці.

Важливим є також визначення кола учасників тимчасового доступу до речей і документів. Так, під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням будівельних норм і правил будівництва, доцільно залучати спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями у галузі будівництва та може консультувати слідчого щодо тимчасового доступу до певних документів.

Другий етап є *робочим*, під час якого слідчий, відповідно до ст. 165 КПК України, виконує ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів.

Згідно з ч. 2 ст. 165 КПК України, зазначена в ухвалі слідчого судді (суду) особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володілець речей і документів, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та надати її копію.

Відповідно до ч. 1 ст. 165 КПК України, особа, зазначена в ухвалі слідчого судді (суду) про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді (суду).

Частина 3 ст. 165 КПК України зобов'язує особу, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, що були вилучені на виконання ухвали слідчого судді (суду).

Також, відповідно до ч. 4 ст. 165 КПК України, на вимогу володільця особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, повинна залишити копії вилучених документів. Копії вилучених документів виготовляють з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів.

Робочий етап тимчасового доступу передбачає огляд, ідентифікацію речей і документів, які видає особа, встановлення їх ідентичності об'єктам, вказаним в ухвалі слідчого судді, і подальше вилучення у разі необхідності. Якщо особа добровільно видає слідчому вказані в ухвалі слідчого судді речі та документи, то слідчий обмежується прийняттям виданого та не проводить подальших дій і заходів.

Якщо особа, зазначена в ухвалі слідчого судді як володілець речей і документів, відмовляється надати слідчому тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів, то сторона кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів, може звернутися до слідчого судді (суду) з клопотанням про дозвіл на проведення обшуку. На підставі невиконаної ухвали слідчий суддя (суд) має право постановити ухвалу про

дозвіл на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів (ч. 1 ст. 166 КПК України)⁵⁵.

Заключний етап тимчасового доступу до речей і документів передбачає процесуальну фіксацію застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Відповідно до ч. 3 ст. 165 КПК України, слідчий має скласти опис речей і документів, які було вилучено на виконання відповідної ухвали.

Зберігання тимчасово вилучених стороною обвинувачення речей і документів регламентують Постанова Кабінету міністрів України «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19 листопада 2012 року № 1104 та інші підзаконні нормативно-правові акти. Водночас нормативно-правові акти, які регулювали б порядок зберігання тимчасово вилучених предметів і документів стороною захисту, відсутні. Це дає підстави припускати можливість спотворення, знищення або ж виготовлення копій, дублікатів із тимчасово вилучених предметів і документів та вчинення інших дій, що є неприпустимими⁵⁶.

4.5. Призначення судових експертиз

Розслідування фактів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва є неможливим без застосування науково-технічних засобів і спеціальних досліджень, зокрема призначення судових експертиз. На підставі ст. 242 КПК України експертизу проводить експерт за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді (суду), якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Типовими видами (підвидами) судових експертиз, які найчастіше призначають у кримінальних провадженнях за згаданими злочинами у сфері будівництва є:

- 1) *криміналістичні*:
 - почеркознавча експертиза;
 - технічна експертиза документів;
- 2) *інженерно-технічні*:
 - будівельно-технічна експертиза;
 - оціночно-будівельна експертиза;
 - оціночно-земельна експертиза;
 - земельно-технічна експертиза;
 - комп'ютерно-технічна експертиза;
- 3) *економічні*:
 - бухгалтерська експертиза;

⁵⁵ Сліпченко В. І. Тимчасовий доступ до речей і документів: процесуальний порядок отримання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 507–514.

⁵⁶ Руденко М. Тимчасовий доступ до речей та документів : правове регулювання провадження за новим КПК України. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 143–148.

– фінансово-економічна експертиза (експертиза фінансово-господарської діяльності).

Орієнтовні питання, які можуть поставити у процесі проведення різних видів судових експертиз під час досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва, визначено в Додатку Б.

Окрім вказаних видів експертиз, експертні установи можуть проводити також й інші їх види (підвиди) та комплексні технічні дослідження із залученням відповідних фахівців у певних галузях знань, оскільки призначення конкретного виду судової експертизи залежить від ситуації розслідування, способу вчинення кримінального правопорушення й завдань, що підлягатимуть розв'язанню шляхом експертного дослідження.

Учинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва часто пов'язано з підробленням проектно-кошторисної та звітної документації (підроблення підписів у відповідних документах або почерку посадової особи; розписок; вказівок; примушування певної особи до підпису; оформлення фіктивних договорів тощо). Коли під час розслідування вказаних злочинів постає питання ідентифікації виконавця рукопису, підпису, то призначають *почеркознавчу експертизу*. Вона допомагає визначити, чи виконано:

- рукописний текст у документі певною особою;
- рукописні тексти у документі однією особою;
- підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою;
- рукописний текст у документі навмисно зміненим почерком тощо.

Так, висновком судово-почеркознавчої експертизи було встановлено, що рукописний текст на виданих ОСОБА_1 квитанціях до прибуткових касових ордерів № 16, 17 від 19 та 20 грудня 2006 року виконані ОСОБА_5⁵⁷.

Потреба в проведенні *технічної експертизи* постає під час дослідження різноманітних документів, зокрема під час: встановлення факту виготовлення документа з використанням комп'ютерної техніки чи отримання копії за допомогою копіювально-розмножувальної техніки; вирішення діагностичних (ідентифікаційних) завдань за документами, виготовленими за допомогою цифрових, лазерних принтерів і копіювально-розмножувальної техніки; ідентифікації матричних принтерів за виготовленими за їх допомогою документами тощо.

У разі призначення *технічної експертизи документа*, виготовленого за допомогою комп'ютерної чи копіювально-розмножувальної техніки, можна встановити:

- спосіб виготовлення документа;
- вид і модель технічного засобу, за допомогою якого було виготовлено документ;

⁵⁷ Вирок Зборівського районного суду Тернопільської області. Справа № 599/804/14-к. Проведення № 1/599/1/2017. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66616351>.

– факт виготовлення декількох документів за допомогою одного і того самого конкретного технічного засобу. Наприклад, висновок № 2107 від 22 червня 2012 року експертного дослідження реквізитів документів – актів приймання виконаних робіт, де експерт зазначив, що реквізити аркушів № 1, 41 і відповідно № 2–40, 42–47 акта приймання виконаних робіт за березень 2009 року (типова форма КБ-2в), який слугував оригіналом для виготовлення копії, виготовляли за допомогою різних пристроїв і в різний час. Вирішити питання щодо виготовлення реквізитів аркушів документа в один чи різний час не виявилось можливим, оскільки наданий на дослідження документ є електрографічною копією, яка могла бути виготовлена як одночасно, так і в різний час. Для вирішення питання про виготовлення реквізитів аркушів документа необхідно представити оригінал. Реквізити аркушів № 1, 41 і відповідно № 2–40, 42–47 акта приймання виконаних робіт за березень 2009 року виконані на двох знакосинтезуючих пристроях або на одному такому пристрої, але в різний час (з використанням або різних картриджів, або одного картриджу із новим заповненням його тонером, або після зміни певних вузлів знакосинтезуючого пристрою)⁵⁸.

Найважливішою під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва є *будівельно-технічна експертиза*. У процесі її проведення вдається встановити більшість значущих обставин для правильного розслідування цих злочинів⁵⁹. Також в її межах або додатково можна проводити інші *інженерно-технічні експертизи*, залежно від обставин кримінального провадження та відомостей, які необхідно встановити під час досудового розслідування⁶⁰.

Аналіз судової практики свідчить про те, що *будівельно-технічну експертизу* найчастіше проводять з метою встановлення факту внесення завідомо неправдивих відомостей про нібито виконані роботи на вказану суму, які не були виконані в повному обсязі. У такому разі в межах експертизи здійснюють зіставлення об'ємів робіт, зазначених в акті приймання виконаних будівельних робіт із фактичними обсягами робіт, визначеними на підставі проведених під час дослідження вимірів, що зазначають у додатковому висновку судової будівельно-технічної експертизи. Так, відповідно до висновку судового експерта за результатами проведення судової будівельно-технічної експертизи від 19 січня 2016 року № 80/1, було встановлено, що фактичний обсяг робіт з ямкового ремонту асфальтобетонного покриття доріг (одношарового) товщиною 50 мм, площею ремонту до 5 м², які проводили в межах виконання поточного ремонту (договори підряду № 34, 35, 36, 37, 38 від 15 вересня 2015 року), встановлений за результатами

⁵⁸ Вирок Галицького районного суду м. Львова. Справа № 463/1883/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66173246>.

⁵⁹ Веренич І. В. Использование специальных знаний в процессе расследования преступлений, совершенных в сфере строительства, эксплуатации зданий и сооружений: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2010. С. 161.

⁶⁰ Запотоцький А. П. Особливості призначення судових експертиз під час встановлення обставин, які мають значення при розслідуванні злочинів у сфері будівництва. *Пілотримництво, господарство і право*. 2017. № 6 (256). С. 173–177.

проведеного візуально-інструментального огляду в натурі становить 1425 м², загальна кошторисна вартість яких – 355 072,00 грн, що на 237 788,00 грн завищує фактичну вартість виконаних робіт з ямкового ремонту асфальтобетонного покриття доріг (одношарового) товщиною 50 мм, площею ремонту до 5 м², які внесено до звітної документації, представлена у вигляді актів приймання виконаних будівельних робіт форми КБ-2в за вересень 2015 року⁶¹.

Завдання будівельно-технічної експертизи, а також орієнтований перелік вирішуваних нею питань визначені у п. 5 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендаціях з підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5⁶².

Основними завданнями будівельно-технічної експертизи під час розслідування фактів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва є:

- визначення відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- визначення відповідності виконаних будівельних робіт і побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- визначення відповідності виконаних будівельних робіт, окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій, виробів і матеріалів проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- визначення, перевірка обсягів і вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проектно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних з переобладнанням, усуненням наслідків залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо.

Проведення будівельно-технічної експертизи в рамках кримінального провадження щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва допомагає визначити:

- чи відповідає розроблена проектно-кошторисна документація вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (якщо – ні, то в чому полягає невідповідність);

⁶¹ Вирок Кіровоградського районного суду Кіровоградської області. Справа № 390/677/16-к. Провадження № 1-кп/390/21/17. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66302288>.

⁶² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

– чи відповідають виконані будівельні роботи проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (якщо – ні, то в чому полягає невідповідність);

– чи відповідають виконані будівельні роботи (або окремі елементи об'єктів нерухомого майна, конструкції, вироби, матеріали тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва: стандартам, технічним умовам тощо (якщо – ні, то в чому полягає невідповідність);

– який перелік та об'єми фактично виконаних будівельних робіт із будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів;

– яка вартість фактично-виконаних робіт з будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів;

– чи відповідає первинна звітна документація (форми КБ-2в, КБ-3 тощо) з будівництва (ремонт, реконструкції) за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (якщо – ні, то в чому полягає невідповідність);

– який вид будівництва (нове будівництво, реконструкція, капітальний ремонт тощо) фактично виконано на об'єкті;

Зазначений перелік не є вичерпним, оскільки під час проведення судової будівельно-технічної експертизи можуть бути вирішені й інші питання.

Комп'ютерно-технічну експертизу призначають в разі виявлення документів у електронній формі, які зберігаються на машинних носіях. Таке дослідження має важливе значення у доказуванні обставин вчинення злочинів у сфері будівництва. Адже нерідко особи, які їх вчинили, встигають знищити або приховати документи на паперових носіях до початку кримінального провадження, а копії цих документів залишаються в пам'яті комп'ютера, на флешках, дисках тощо.

Експертизи машинних носіїв інформації залежно від завдань розподіляють на два види:

1) технічну експертизу комп'ютерів, їхніх вузлів і пристроїв (установлення призначення та характеристик комп'ютерної техніки, їх технічного стану, можливостей використання для досягнення певної мети тощо);

2) експертизу даних і програмного забезпечення (виявлення інформації, що наявна на комп'ютерних носіях, визначення її цільового призначення; відновлення видаленої інформації; розшифрування зашифрованих файлів; установлення характеру змін, внесених у програми тощо)⁶³.

У межах кримінального провадження можуть також призначати проведення *економічної експертизи*, яка охоплює експертизу документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності, експертизу документів про економічну діяльність підприємств і організацій, експертизу документів фінансово-кредитних операцій тощо.

⁶³ Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2006. С. 73.

Під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва не менш важливим є проведення *судово-бухгалтерської експертизи*. Цю експертизу призначають, якщо:

- висновки ревізії суперечать матеріалам кримінального провадження та для усунення цих протиріч необхідним є висновок експерта-бухгалтера;
- є обгрунтоване клопотання підозрюваного про проведення бухгалтерської експертизи;
- ревізор не прийняв надані підозрюваними особами документи (наприклад, акти на списання будівельних матеріалів тощо) через їх неналежне оформлення, несвоєчасне надання;
- ревізор не застосував усі методи дослідження, які вимагаються;
- необхідність призначення експертизи випливає з висновків експерта-будівельника⁶⁴.

З огляду на те, що на вирішення судово-бухгалтерської експертизи у кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва може бути поставлено багато запитань, складно перерахувати весь обсяг відомостей, який необхідний експертові для проведення такого дослідження. Таким чином, слідчий має попередньо звернутися за консультацією до експерта-бухгалтера, щоб потім не витратити процесуальний час на задоволення його клопотань, заявлених відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 69 КПК України, про надання додаткових матеріалів.

Досить часто *експертизи призначають комплексно* з метою отримання повної та вичерпної доказової інформації за матеріалами кримінального провадження. *Наприклад, за рахунок включення в акти форми КБ-2в частково фактично невиконаних обсягів робіт безпідставно завищено обсяг та вартість виконаних робіт з реконструкції ЗОШ на суму 23 0252,00 грн. Це підтверджено висновком комплексної будівельно-технічної та судово-економічної експертизи, що в частині завдання матеріальної шкоди (збитків) унаслідок зайвого використання бюджетних коштів із реконструкції ЗОШ, за договором підряду підтверджено на загальну суму 23 0252,00 грн*⁶⁵.

⁶⁴ Опарин Н. Б., Гаритовская Э. В., Пуляхин В. Л. та ін. Расследование хищений социалистического имущества в строительстве: пособие. М., 1987. С. 62.

⁶⁵ Вирок Варвинського районного суду Чернігівської області. Справа № 731/513/16-к. Провадження № 1-кп/731/1/2/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65985169>.

Список використаних джерел

1. Веренич И. В. Использование специальных знаний в процессе расследования преступлений, совершенных в сфере строительства, эксплуатации зданий и сооружений: дис. ... на канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Веренич Игорь Васильевич. – М., 2010. – 179 с.
2. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів : метод. рек. / [С. С. Чернявський, Д. О. Алексеева-Процюк та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 70 с.
3. Вирок Амурського районного суду м. Дніпропетровська. Справа № 199/8404/14-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53823719>. – Назва з екрана.
4. Вирок Варвинського районного суду Чернігівської області. Справа № 731/513/16-к. Провадження № 1-кп/731/1/2/17 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65985169>. – Назва з екрана.
5. Вирок Василівського районного суду Запорізької області. Справа № 311/1240/14-к. Провадження № 1-кп/311/44/2017 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66405148>. – Назва з екрана.
6. Вирок Галицького районного суду м. Львова. Справа № 463/1883/15-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66173246>. – Назва з екрана.
7. Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області. Справа № 654/2224/15-к. Провадження № 1-кп/654/18/2016 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58773908>. – Назва з екрана.
8. Вирок Городищенського районного суду Черкаської області. Справа № 2310/1740/12. Провадження № 1/691/1/15 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54669998>. – Назва з екрана.
9. Вирок Деснянського районного суду м. Києва. Справа № 754/5011/15-к. Провадження № 1-кп/754/272/15 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43654844>. – Назва з екрана.
10. Вирок Жовківського районного суду Львівської області. Справа № 1308/4111/2012. Провадження № 1/444/3/2014 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41399338>. – Назва з екрана.
11. Вирок Зборівського районного суду Тернопільської області. Справа № 599/804/14-к. Провадження № 1/599/1/2017 [Електронний ресурс] // Єдиний

державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66616351>. – Назва з екрана.

12. Вирок Камінь-Каширського районного суду Волинської області. Справа № 157/902/14-к. Провадження № 1-кп/157/1/16 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55710048>. – Назва з екрана.

13. Вирок Кіровоградського районного суду Кіровоградської області. Справа № 390/677/16-к. Провадження № 1-кп/390/21/17 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66302288>. – Назва з екрана.

14. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області. Кримінальна справа № 718/1743/15-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54867234>. – Назва з екрана.

15. Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області. Справа № 340/614/15-к. Провадження № 1-кп/347/19/16 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54943138>. – Назва з екрана.

16. Вирок Тарашанського районного суду Київської області. Справа № 379/1457/15-к. Провадження № 1-кп/379/86/15 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52011243>. – Назва з екрана.

17. Глобук І. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів / І. В. Глобук, С. В. Андрусенко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 293–296.

18. Гумін О. М. Особливості тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю / О. М. Гумін // Європейські перспективи. – 2013. – № 6. – С. 91–94.

19. Задерко С. В. Особенности расследования корыстных преступлений в сфере строительства, связанных с фальсификацией проектно-сметной и отчетной документации : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / Задерко Сергей Викторович. – Ростов н/Д, 2013. – 210 с.

20. Запотоцкий А. П. Основные способы совершения преступлений в сфере строительства / А. П. Запотоцкий // Право и закон. – 2016. – № 4 (6). – С. 43–48.

21. Запотоцкий А. П. Особливості виявлення привласнення, розтрата майна у сфері будівництва, або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем / А. П. Запотоцкий // Актуальні проблеми досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Дню слідчого в Україні (Київ, 5 лип. 2017 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – С. 95–98.

22. Запотоцкий А. П. Особливості допиту під час розслідування розкрадань у сфері будівництва / А. П. Запотоцкий // Держава і право

незалежної України: здобутки та перспективи: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 24 черв. 2016 р.). – Одеса : ОДУВС, 2016. – С. 68–69.

23. Запотоцький А. П. Особливості призначення судових експертиз під час встановлення обставин, які мають значення при розслідуванні злочинів у сфері будівництва / А. П. Запотоцький // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 6 (256). – С. 173–177.

24. Запотоцький А. П. Особливості проведення слідчого огляду під час розслідування злочинів у сфері будівництва / А. П. Запотоцький // Тінюва економіка: світові тенденції та українські реалії: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 23 черв. 2017 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – С. 214–218.

25. Запотоцький А. П. Особливості тимчасового доступу до речей і документів під час досудового розслідування злочинів у сфері будівництва / А. П. Запотоцький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2017. – № 2 (103). – С. 131–148.

26. Запотоцький А. П. Слідова картина злочинів у сфері будівництва / А. П. Запотоцький // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2016. – № 4 (58). – С. 183–188.

27. Запотоцький А. П. Характеристика службових осіб, які вчиняють злочини у сфері будівництва / А. П. Запотоцький // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 192–193.

28. Камлик М. І. Особливості обліку та використання обліково-бухгалтерських документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів у галузях економіки. Судова бухгалтерія: настільна книга для працівників кримінальної міліції та слідчих / М. І. Камлик. – Київ : Синтез, 1995. – 256 с.

29. Коновалова В. О. Слідчий огляд. Криміналістика : підручник / В. О. Коновалова ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Київ : ІнЮре, 2001. – 377 с.

30. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

31. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Мішенко, В. Ю. Захарченко. – Харків : Одіссей, 2013. – 1104 с.

32. Кусаинов Д. Ш. Особенности расследования мошенничества в сфере жилищных отношений : дис. ... канд. философ. наук : спец. 12.00.09 / Кусаинов Дархан Шыныбекович. – Караганда, 2015. – 247 с.

33. Макарова Н. Ю. Методика расследования мошенничества, совершенного в сфере малоэтажного строительства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / Макарова Наталия Юрьевна. – СПб., 2014. – 183 с.

34. Мороз В. Хищения и воровство в строительстве: как с ними бороться [Електронний ресурс] / В. Мороз // Генеральный директор персональный журнал руководителя. – Режим доступу: <http://www.gd.ru/articles/3963-hishcheniya-i-vorovstvo-v-stroitelstve>. – Назва з екрана.

35. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – Київ : А.С.К., 2002. – 968 с.

36. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

37. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доповн. – Київ : Юрид. думка, 2012. – 1316 с.

38. Опарин Н. Б. Расследование хищений социалистического имущества в строительстве : пособие / Н. Б. Опарин, Э. В. Гаритовская, В. Л. Пуляхин, В. И. Степанов, Б. Х. Толеубекова. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1987. – 76 с.

39. Особенности первоначального этапа расследования хищений бюджетных денежных средств при заключении государственных контрактов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://barton.ru/rassledovaniya-xishhenij-goskontraktov.html>. – Загл. с экрана.

40. Про деякі питання здійснення слідчим суддею першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження [Електронний ресурс] : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квіт. 2013 р. № 223-558/0/4-13. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0558740-13>. – Назва з екрана.

41. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>. – Назва з екрана.

42. Розин А. Н. Расследование мошенничества в сфере жилищного строительства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Розин Александр Николаевич. – М., 2009. – 194 с.

43. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. – Харків : Право, 2006. – 624 с.

44. Руденко М. Тимчасовий доступ до речей та документів : правове регулювання провадження за новим КПК України / М. Руденко // Історико-правовий часопис. – 2013. – № 1. – С. 143–148.

45. Руководство для следователя и дознавателя по расследованию отдельных видов преступлений [Электронный ресурс] / под ред. О. И. Цоколовой, Н. Е. Муженской, Г. В. Костылевой. – Ч. 2. – Режим доступа:

<https://books.google.com.ua/books?id=76z2Wmsug4EC&pg=PT2&lpg=PT2&dq=6.%09>. – Назва з екрана.

46. Сліпченко В. І. Тимчасовий доступ до речей і документів : процесуальний порядок отримання / В. І. Сліпченко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 507–514.

47. Хищения в строительных предприятиях – лицензированная охрана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.licsecurity.ru /chisheniya-v-stroitelnich-predpriyatiya](http://www.licsecurity.ru/chisheniya-v-stroitelnich-predpriyatiya). – Назва з екрана.

48. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько ; за ред. В. Я. Тація. – Харків : Право, 2001. – 560 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПЕРЕЛІК ОБСТАВИН,

які необхідно встановити під час допиту різних суб'єктів кримінального провадження щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва

У процесі допиту особи, яка виконувала функції виконроба під час проведення будівельно-монтажних/ремонтних робіт, що є предметом злочину, необхідно встановити такий перелік обставин:

- освіта, спеціальність, посада, стаж роботи на цій посаді, інші відомості, що підтверджують компетентність у сфері проведення будівельно-монтажних/ремонтних робіт;
- місце основної роботи: штатний працівник організації – підрядник (якщо – ні, то на яких умовах залучався організацією – підрядником до проведення будівельно-монтажних/ремонтних робіт на визначеному об'єкті);
- що відомо про взаємини керівництва організацій замовника та підрядника;
- коли, яким чином і хто призначив допитуваного керувати будівельно-монтажними/ремонтними роботами на зазначеній ділянці;
- чи укладено з допитуваним трудовий або цивільно-правовий договір чи сторони діяли на підставі усної домовленості;
- який обсяг будівельно-монтажних/ремонтних робіт необхідно було виконати на цьому об'єкті;
- хто повідомляв допитуваному про обсяг і зміст робіт, які необхідно виконати;
- чи надавали допитуваному проектно-кошторисну документацію на проведення будівельно-монтажних/ремонтних робіт, іншу технічну документацію за цим об'єктом будівництва;
- хто поставляв на об'єкт будівельні матеріали, хто визначав їх обсяг і найменування;
- чи отримував допитуваний вказівки чи побажання від кого-небудь про відступ від проектно-кошторисної документації, у чому полягали дані відступу, чим мотивувалися;
- яка була реакція та дії допитуваного на зазначені вказівки чи побажання;
- хто здійснював функції технічного контролю за ходом будівельно-монтажних/ремонтних робіт (від імені організації замовника, організації);
- коли, за участі кого і яким чином проводили приймання виконаних робіт, надавали певні зауваження за обсягом і якістю робіт, ким і які саме;

– чи було усунено ці зауваження, коли і яким чином (якщо – ні, то у зв’язку з чим);

– яким чином проводився контроль підрядника, від імені яких організацій, органів і установ, наділених контрольно-наглядовими повноваженнями;

– коли було розпочато будівельно-монтажні/ремонтні роботи на цьому об’єкті, хто їх безпосередньо проводив;

– чи були робочі штатними працівниками організації – підрядника (якщо – ні, то чи залучали їх на підставі цивільно-правового договору або на підставі усної домовленості);

– якщо працівники запрошувалися на підставі усної домовленості, то хто саме їх запрошував, яким чином визначали кваліфікацію працівників;

– який був графік проведення будівельно-монтажних/ремонтних робіт на цій ділянці, ким він визначався;

– яким був розподіл виробничого навантаження на кожного працівника на зазначеній ділянці, яка була спеціалізація кожного працівника;

– чи вів допитуваний письмовий облік фактично виконаних робіт, облік фактично витрачених будівельних матеріалів (у якій формі, з якою періодичністю);

– чи отримував він вказівки або побажання від кого-небудь про внесення коректив у цей облік, від кого і в якому вигляді, яких саме змін; яка була реакція та дії допитуваного на цю пропозицію або зазначення;

– коли, від кого і яким чином допитуваний дізнався про наявність відступів від проектно-кошторисної або звітної документації, чим він може пояснити наявність виявлених відступів.

Під час допиту представників потерпілих – юридичних осіб, постраждалих у результаті злочинів у сфері будівництва, необхідно з’ясувати такі обставини:

– місце роботи, посада допитуваного, тривалість роботи в цій посаді за зазначеною спеціальністю;

– службові повноваження допитуваного, що мають значення для розслідування;

– якими локальними службовими документами регламентовано службові повноваження допитуваного;

– чи має допитуваний право підпису фінансових документів, що надають в банк;

– чи знайомий допитуваний з підозрюваним, обвинуваченим, як давно, за яких обставин познайомився;

– чи проводив підозрюваний, обвинувачений раніше будівельно-монтажні/ремонтні роботи в очолюваній допитуваним організації;

– що стало причиною або приводом для організації будівельно-монтажних/ремонтних робіт у цій організації;

– яким чином здійснювався вибір організації-підрядника, чи проводили аукціони, комерційні конкурси (тендери); як проходили аукціони або комерційні конкурси (тендери); як визначали переможця;

– коли і за яких обставин було укладено цивільно-правовий договір з організацією, яку обрали підрядником, хто представляв інтереси організацій замовника та підрядника;

– коли і ким було розроблено проектну та кошторисну документацію; чи було додано проектно-кошторисну документацію до договору підряду;

– який обсяг будівельно-монтажних/ремонтних робіт мав виконати підрядник відповідно до договору та/або проектно-кошторисної документації;

– яку було призначено загальну вартість цих робіт; з яких коштів передбачалося їх фінансування;

– коли організація-підрядник розпочала виконання будівельно-монтажних/ремонтних робіт;

– хто здійснював технічний контроль за ходом виконання робіт з боку організацій – замовника, підрядника, інших установ та організацій, наділених функціями технічного контролю (нагляду); чи допитуваний особисто здійснював контроль за ходом будівельно-монтажних/ремонтних робіт, яким чином;

– яким чином проводився технічний контроль різними уповноваженими особами;

– чи вносилися приписи (ким і у якій формі) про усунення порушення будівельних технологій та/або відступу від проектної документації; хто контролював і яким чином усували виявлені порушення;

– чи залучала організація-підрядник для виконання будівельно-монтажних/ремонтних робіт інших осіб;

– який був графік роботи організації-підрядника на об'єкті проведення будівельно-монтажних/ремонтних робіт;

– коли було завершено будівельно-монтажні/ремонтні роботи; хто повідомив допитуваному про завершення робіт;

– хто і яким чином перевіряв фактичний обсяг виконаних робіт, а також їх відповідність проектній документації;

– коли, хто і в якій формі склав та підписав акт прийому-передачі виконаних робіт;

– коли, хто і в якій формі склав бухгалтерську документацію, що відображає безпосереднє фінансування цієї угоди (платіжне доручення), а також здійснив бухгалтерську проводку на рахунках бухгалтерського обліку і звітності;

– хто підписав платіжне доручення та інші фінансові документи;

– коли і яким чином було здійснено розрахунок між замовником і підрядником;

– коли і в якій формі (готівковим або безготівковим шляхом) грошові кошти надійшли до підрядника;

– коли, хто і за яких обставин виявив порушення проектно-кошторисної документації, у чому вони виявлялися;

– чи було проведено контрольні заміри та інші заходи щодо перевірки обсягу та якості виконаних робіт у разі виникнення сумніву в їх відповідності проектно-кошторисній документації, хто здійснював ці заходи;

– який збиток заподіяний організації-замовнику та/або державі, а також іншим потерпілим у результаті неправомірних дій винних?

Допит потерпілих фізичних осіб – пайовиків передбачає з'ясування таких обставин:

– якою була мета придбання житла, чому житло купували саме в споруджуваному будинку;

– яким чином було обрано цього забудовника (через засоби масової інформації, агентство нерухомості, спільних знайомих, за особистим знайомством з представниками фірми забудовника);

– чи було оформлено цивільно-правовий договір, яке його найменування;

– якщо договір участі в пайовому будівництві не оформляли, а було укладено інший договір («договір позики», «договір передачі особистих заощаджень» тощо), то яка причина вибору такої форми договору;

– коли, де, за яких обставин і в якій формі було укладено цивільно-правову угоду між представником забудовника і потерпілим; хто виступив у договорі від особи представника забудовника;

– якщо оформлявся договір участі в пайовому будівництві, то чи роз'яснював представник забудовника необхідність державної реєстрації цього договору в установах юстиції;

– чи з'ясовував потерпілий у представника забудовника наявність дозволу на будівництво, а також інших документів, які надають забудовникові проводити будівельні роботи (зазначення місця будівництва на карті моніторингу, місця будівельного кадастру відповідного населеного пункту, будівельної організації на сайті Асоціації допомоги потерпілим інвесторам тощо); чи відомо допитуваному про відсутність у забудовника дозволу на будівництво зазначеного об'єкта;

– чи демонстрував представник забудовника під час укладання договору документацію, що свідчить про дозвіл на будівництво, а також проектно-кошторисну документацію; у якому вигляді цю документацію було представлено;

– яким був предмет договору; чи була їм конкретна квартира в споруджуваному будинку; яка її площа і вартість; чи надавали потерпілому проект придбаної їм квартири; який був термін завершення будівництва згідно з договором.

Допит як підозрюваного керівника організації, що виконувала будівельно-монтажні/ремонтні роботи відповідно до договору підряду або державного контракту, передбачає з'ясування таких обставин:

– місце роботи, займана посада, стаж роботи на цій посаді та за цією спеціальністю; спеціальність, кваліфікація, наявність даних, що свідчать про регулярне підтвердження та/або підвищення кваліфікації;

– найменування будівельної організації, організаційно-правова форма очолюваної організації, дата створення, напрями діяльності;

– чи знайомий допитуваний із потерпілими юридичними особами, в яких відносинах перебуває з ними;

– хто став ініціатором виконання будівельно-монтажних/ремонтних робіт на цьому об'єкті;

– чи реалізовували у ході будівництва об'єктів будь-які державні або муніципальні соціальні програми, зокрема з метою підтримки будь-яких категорій населення;

– чи проводили комерційні конкурси, тендери, аукціони у зв'язку з вибором організації – підрядника (якщо – так, то хто, коли, де і яким чином);

– яким чином і хто конкретно представляв інтереси очолюваної будівельної організації; які порушення правил комерційних конкурсів або аукціонів, допускалися, що в результаті дало змогу цій організації неправомірно перемогти в них;

– за участі кого в ролі представників, де і коли було укладено цивільно-правову угоду, яке її найменування;

– який обсяг, характер і вартість робіт стали змістом договору (контракту);

– хто розробив і яким чином було затверджено проектно-кошторисну документацію на цей об'єкт будівельно-монтажних/ремонтних робіт;

– яким чином і хто обрав відповідну бригаду, що безпосередньо виконувала будівельно-монтажні/ремонтні роботи;

– хто був бригадиром (назвати також інших робітників); чи були ці особи штатними працівниками організації (якщо – ні, то на яких умовах здійснювалася співпраця з ними);

– чи надавали бригадиру проектно-кошторисну документацію з будівельно-монтажних/ремонтних робіт; хто, коли, які саме документи йому надавав;

– якщо бригадиру не надавали проектно-кошторисну документацію, то хто давав йому вказівки про обсяг і зміст виконуваних робіт;

– хто і на яких умовах постачав будівельні матеріали; чи відповідали вони проектно-кошторисній документації (якщо – ні, то в зв'язку з чим);

– хто виконував функції технічного й адміністративного контролю за проведенням будівельно-монтажних/ремонтних робіт на цій ділянці;

– яким чином реалізовувались зазначені функції (від імені забудовника, замовника, інших юридичних осіб);

– яким чином допитуваний контролював хід виконання зазначених робіт;

– чи відповідає об'єкт проекту будинку, будівництво якого дозволено (якщо – ні, то з якої причини);

– коли було розпочато будівельно-монтажні/ремонтні роботи на зазначеному об'єкті; який був графік проведення цих робіт, ким він був встановлений;

– чи виявляли особи, які здійснюють функції загального або технічного контролю під час виконання цих робіт будь-які відступи від проектно-кошторисної документації (хто і коли, в чому полягали ці порушення); яка була форма фіксації зауважень щодо допущених порушень (припис, запис у спеціальному журналі тощо); чи усували ці зауваження, хто і яким чином контролював їх усунення;

– коли, хто і яким чином виявляв недоліки в проведенні будівельно-монтажних/ремонтних робіт; чи пропонувала організація-замовник підряднику добровільно усунути ці недоліки; яка була реакція та дії допитуваного;

– чи виникали під час виконання будівельно-монтажних/ремонтних робіт будь-які позаштатні ситуації, що потребувало відступу від розробленої проектно-кошторисної або звітної документації; які саме; які рішення й у зв'язку з чим було прийнято;

– чи давав вказівки допитуваний, або інші особи бригадиру та іншим працівникам щодо проведення будівельно-монтажних та інших робіт, які відрізняються від тих, які передбачені проектно-кошторисною документацією (якщо – так, то у зв'язку з чим);

– коли були завершені роботи; коли організацію-замовник було повідомлено про завершення будівельно-монтажних/ремонтних робіт;

– якщо роботи не було завершено, то коли, на якому етапі їх призупинили або припинили, у зв'язку з чим;

– який фактичний обсяг робіт було виконано на цьому об'єкті будівництва в межах договору (контракту);

– ким, коли та за яких обставин було складено і підписано акт прийому-передачі виконаних робіт;

– ким було складено та підписано фінансові документи для оплати будівельно-монтажних/ремонтних робіт; ким, яким чином і в якому обсязі було отримано грошові кошти як оплату за цю роботу.

ОРИЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ,

які можна ставити у процесі проведення різних видів судових експертиз під час досудового розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва

Судова будівельно-технічна експертиза

Яка дійсна (відновна, залишкова) вартість (вказати об'єкт) на момент проведення експертизи (інший період)?

Яка вартість проектних робіт із будівництва, реконструкції (розширення, ремонту) (зазначити об'єкт)?

Яка загальна вартість будівництва (реконструкції, розширення, ремонту) (зазначити об'єкт) на період (вказати дату)?

Яка вартість будівельно-монтажних робіт, використаних будівельних матеріалів та експлуатації машин і механізмів під час будівництва (реконструкції, розширення, ремонту) (зазначити об'єкт) на період (зазначити дату)?

Чи відповідає проектно-кошторисна документація (зазначити об'єкт) вимогам нормативних документів, чинних на території України в галузі будівництва (за необхідності визначити на інший період, вказати період)?

Чи відповідають фактичні об'єкти та вартість виконаних будівельних робіт (вказати об'єкт) даним проектно-кошторисної документації й актів виконаних робіт?

У якому технічному стані знаходиться об'єкт або інженерні комунікації (вказати адресу)?

Чи придатний об'єкт (вказати адресу) до експлуатації?

Яка причина незадовільного (аварійного) технічного стану об'єкта, приміщення (вказати адресу)?

Яка причина аварії інженерних комунікацій або конструкцій, елементів будівель і споруд об'єкта (вказати адресу)?

Чи є об'єкт нерухомого майна (будівля, споруда) аварійним?

Яка причина деформації елементів будівельних конструкцій (вказати об'єкт)?

Чи відповідає якість виконаних будівельних робіт вимогам нормативних документів?

Чи є причинний зв'язок між відхиленнями від вимог нормативних документів (вказати період), проектів, технології виконання будівельних робіт (зазначити об'єкт) і якістю виконаних робіт?

Чи дотримані вимоги нормативних документів із техніки безпеки під час будівництва (вказати об'єкт)?

Чи правильно застосовано чинні норми щодо списання будівельних матеріалів у технічних звітах?

Чи відповідає технічна експлуатація інженерних комунікацій, елементів будівельних конструкцій вимогам нормативних документів?

Яка причина затоплення приміщення (вказати адресу)?

Чи відповідає кваліфікація потерпілого характеру виконуваних ним робіт?

Чи існує причиновий зв'язок між відхиленнями від вимог техніки безпеки, незадовільним (аварійним) технічним станом будівельних конструкцій (обладнання) (вказати об'єкт) і нещасним випадком?

Чи існує причиновий зв'язок між незадовільним технічним станом інженерних комунікацій, елементів будівельних конструкцій і споруд та заливкою об'єкта (вказати адресу)?

Чи можливо поділити житловий будинок (вказати адресу) на рівні частки (вказати частки)?

Визначити порядок користування житловим будинком, квартирою (вказати адресу) в рівних частках (вказати частки) за умови, що кожен із співвласників користується зазначеними приміщеннями (вказати перелік приміщень).

Визначити порядок користування земельною ділянкою в рівних частках (вказати частки та адресу). Для вирішення цього питання необхідні вже наявні вихідні дані – поділ або порядок користування житловим будинком, надвірними будівлями.

Чи наявні відхилення між площею і межами фактичного користування земельною ділянкою (вказати адресу) і площею та кордонами, які вказані в правовстановлюючих документах?

Чи відповідає розроблена проектно-кошторисна документація вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (якщо – ні, то в чому полягає невідповідність)?

Який перелік та обсяги фактично виконаних будівельних робіт із будівництва (ремонту, реконструкції)?

Чи відповідають обсяги та вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів обсягам і вартості, визначеним проектно-кошторисною або звітною документацією?

Чи відповідає звітна документація (форми КБ-2в, КБ-3 тощо) з будівництва (ремонту, реконструкції) за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (якщо – ні, то в чому полягає невідповідність)?

До якого виду робіт (нове будівництво, реконструкція, капітальний ремонт тощо) належать фактично виконані будівельні роботи на об'єкті?

Чи є об'єкт (результат виконання робіт) нерухомим майном?

Який ступінь будівельної готовності незавершеного об'єкта?

Яка група капітальності (категорія складності, ступінь вогнестійкості) об'єкта?

Який технічний стан (ступінь фізичного зношення) об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди тощо)?

Чи виконані будівельні документи відповідно до проектно-кошторисної документації?

Який фактичний обсяг виконаних будівельних робіт? Його визначають шляхом контрольних замірів, які виконують за участі підозрюваних, обвинувачених і всіх зацікавлених осіб.

Чи правильно вказано характер і обсяг виконаних робіт у конкретних актах приймання робіт?

Чи правильно застосовано в актах приймання робіт одиничні розцінки і визначено вартість виконаних робіт?

Чи правильно застосовано в нарядах норми робочого часу і розцінки і визначено суму заробітної плати?

Чи була необхідність в додатковому витребуванні будівельних матеріалів для спорудження певного об'єкта?

Чи здійснювали переробку (якщо – так, то чи була вона пов'язана з додатковими витратами матеріалів)?

Чи відповідає вироблена оплата фактично виконаним роботам?

Чи не було під час будівництва застосовано будівельні матеріали дешевші, ніж ті, що передбачені будівельною документацією та списувалися фактично на будівництво?

Яка причина дефектів у наявних будівельних матеріалах?

Чи не є причиною утворення дефектів в наявних будівельних матеріалах неправильне поводження з ними під час підготовки або в процесі будівництва (якщо – так, то в чому конкретно таке поводження було виражено)?

Чи правильно технічно було обрано місце для будівництва (якщо – ні, то чому)?

Якщо поставало питання не лише про технічну, а й про економічну доцільність обрання певного місця для будівництва, то до вирішення питання потрібно залучати експерта-економіста.

Чи мала підстави організація за наявності конкретної документації (проекти, кошториси тощо) розпочати будівництво або наявної документації було для цього не достатньо? Для вирішення зазначеного питання в розпорядження експерта потрібно передати всю відповідну документацію, на підставі якої було розпочато будівництво, а також ознайомити експерта з показаннями відповідних посадових осіб, які стосуються цього питання.

Чи було розпочато роботу над певними об'єктами будівництва до отримання затверджених технічних проектів, робочих креслень і кошторисів? Чи не викликало це перепроєктування і переробки робіт (якщо – так, то яка була їх вартість)?

Чи відповідає технічний проект тим вимогам, які пред'являють до технічних проектів споруд цього типу?

Чи не здійснювалося фінансування будівництва з відступом від встановлених правил (якщо – так, то які були розміри необґрунтованого фінансування)? До вирішення цього питання необхідно залучати експерта-бухгалтера.

Які саме обставини викликали подовження термінів будівництва і його подорожчання?

Чи було встановлено дефекти під час виробництва проектно-вишукувальних робіт на місці, де було намічено будівництво (якщо – так, то в чому конкретно вони полягали)?

Експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності (бухгалтерська експертиза)

Чи підтверджується документально вказана в акті інвентаризації (зазначити реквізити акта) нестача (надлишки) товарно-матеріальних цінностей (товарів, тари) на суму (зазначити суму) на цьому підприємстві (установі, організації) за період (зазначити період)?

У який період виникла нестача, яку встановлено актом інвентаризації (зазначити дату) у сумі (зазначити суму)? Хто відповідав за збереження товарно-матеріальних цінностей (грошових коштів) у цей період, згідно з чинними нормативно-правовими актами?

Як обчислити розмір матеріальної шкоди, завданої (зазначити кому) у зв'язку з нестачею, яку було встановлено під час інвентаризації (вказати акт інвентаризаційної комісії, зазначити дату)?

Чи підтверджуються документально висновки ревізії (зазначити реквізити акта ревізії) в частині, що стосується завищення обсягу та вартості виконаних робіт?

Чи підтверджується документально зазначене в акті податкової адміністрації (вказати реквізити акта) заниження прибутку виробничо-комерційною фірмою (назва фірми) за період (зазначити період)? Якщо – так, то чи правильно вираховано суму додаткових податків, які фірма має внести до бюджету?

Чи підтверджено документально вказаний у позовній заяві гр. А. розмір завданої йому шкоди у зв'язку з невиконанням відповідачем гр. Б. умов договору (зазначити договір)?

Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку і контролю, спричиняли заподіяння матеріальної шкоди (виникнення нестачі, необґрунтованого нарахування та виплати заробітної плати, премій)? Хто був зобов'язаний забезпечити додержання цих вимог?

Чи обґрунтовано сплачено заробітну плату (зазначити кому і за який період) за цю роботу?

Чи не завищена в документах фактична наявність (зазначити найменування товару) на суму (зазначити суму) за інвентаризаційним описом (зазначити дату) над їх максимально можливим залишком (зазначити підприємство) за станом на (зазначити дату)?

Чи підтверджується документально встановлена за актом інвентаризації (зазначити реквізити акта) нестача (надлишки) грошових коштів на суму

(зазначити суму) на підприємстві (вказати назву установи, організації) за період (зазначити період)?

У який період документально підтверджується нестача грошових коштів, яку встановлено актом інвентаризації (зазначити дату) в сумі (зазначити суму)? Хто був зобов'язаний забезпечити збереження грошових коштів у цей період відповідно до чинного законодавства?

Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку та контролю, могли спричинити матеріальні збитки (нестачу грошових коштів)? Хто зобов'язаний був забезпечити дотримання цих вимог?

Чи підтверджується документально нестача товарно-матеріальних цінностей на підприємстві (зазначити назву організації) за період роботи (вказати період) матеріально відповідальної особи (зазначити прізвище, ім'я, по батькові) у розмірі (вказати кількісні та вартісні показники)?

Чи підтверджується встановлений перевіркою розмір матеріальної шкоди, завданої (зазначити кому) у зв'язку з нестачею товарно-матеріальних цінностей, що встановлено інвентаризацією за актом інвентаризаційної комісії (зазначити дату)?

Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку та контролю, могли сприяти виникненню матеріальних збитків (нестача, необґрунтоване списання матеріалів, сировини та готової продукції)?

Чи підтверджено документально нестача основних засобів (зазначити назву організації, кількісні та вартісні показники)?

Чи підтверджено встановлений перевіркою розмір матеріальної шкоди, завданої (зазначити кому) у зв'язку з нестачею основних засобів, яку встановлено інвентаризацією за актом інвентаризаційної комісії (зазначити дату)?

Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку і контролю, могли сприяти виникненню матеріальних збитків (нестача, необґрунтоване списання матеріалів, сировини та готової продукції)?

Чи підтверджується розмір безпідставно виплаченої та списаної з каси (вказати підприємство) заробітної плати з урахуванням даних слідства і висновків почеркознавчої експертизи? Чи підтверджується, що підписи в платіжних документах про одержання заробітної плати (номер відомості, період) учинені не особами, які в них зазначені?

Чи обґрунтовано відшкодування (зазначити кому і за який період) витрати на відрядження (зазначити суму)?

Чи підтверджуються документально висновки ревізії (зазначити реквізити акта ревізії) у частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт з урахуванням висновків технічних експертиз (будівельно-технічна, технологічна)?

Чи підтверджується документально необґрунтоване списання будівельних матеріалів, нарахування та виплата заробітної плати на

завищений обсяг вартість виконаних робіт (з урахуванням висновків будівельно-технічної експертизи або інших технологічних експертиз)?

Чи підтверджується встановлений ревізією розмір матеріальної шкоди (зазначити кому) у зв'язку із завищенням вартості обсягів виконаних робіт, що встановлено згідно з висновками будівельно-технічної експертизи або інших експертиз (зазначити реквізити експертизи)?

Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку та контролю, могли сприяти виникненню матеріальних збитків від завищення обсягів і вартості виконаних робіт?

Чи підтверджується документально зазначене в акті податкової інспекції (вказати реквізити акта) заниження об'єкта оподаткування (указується організація) за період (зазначити який) і додаткове нарахування до сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету (вказати яких)?

Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського та податкового обліку, призвели до несплати податків та обов'язкових платежів унаслідок заниження об'єктів оподаткування?

Чи належать до валових витрат підприємства (назва) витрати на сплату відсотків банку за кредитною угодою (номер, дата), витрати на маркетингові послуги (можуть бути інші види витрат, які викликають сумніви та які виключені податковими органами зі складу витрат, але оскаржуються підприємством)?

Чи підтверджується документально обґрунтованість застосування підприємством (назва) нульової ставки з податку на додану вартість за експортними операціями за контрактом (номер, дата)?

Експертиза документів щодо економічної діяльності підприємств і організацій

Визначити основні економічні показники (ліквідності, платоспроможності та прибутковості) господарсько-фінансової діяльності (зазначити організацію) на дату вкладання або закінчення терміну дії угоди (вказати реквізити). Як вказані показники вплинули на результати господарсько-фінансової діяльності (зазначити організацію, підприємство)?

Чи підтверджується документально розмір внеску (вказати суму) до статутного фонду (зазначити організацію, підприємство)? Яка частка, відповідно до статутних документів, підлягає поверненню учасникам, які вибули зі складу засновників (зазначити прізвище, ім'я, по батькові для фізичних осіб, назву підприємства у разі виходу зі складу засновників юридичних осіб, суму, дату виходу)?

Яка частка майна (зазначити організацію, підприємство) пропорційна частці статутного фонду, що підлягає виплаті учасникові (зазначити прізвище, ім'я та по батькові, дату виходу) у разі його виходу зі складу засновників?

Визначити розмір збитку від необґрунтованого заниження (несплати) орендної плати (зазначити організацію) за період (зазначити який) і на яку суму.

Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку та контролю, призвели до матеріальних збитків через заниження орендної плати?

Чи підлягає індексації частка капітальних вкладень (зазначити назву підприємства) у складі незавершеного будівництва (зазначити назву підприємства)?

Відповідно до наданих установчих і первинних документів визначити, чи є у вартості об'єктів нерухомості (вказати яких конкретно), які підлягали приватизації, частка фінансування споруд за рахунок державних коштів?

Експертиза документів фінансово-кредитних операцій

Чи відповідає вимогам чинного законодавства документальне оформлення операцій (зазначити банк) щодо надання кредитів, повноти нарахування та сплати відсотків за користування кредитами (вказати якому позичальнику)?

Чи відповідає перелік наданих підприємством документів банку для отримання кредитних коштів за кредитною угодою чинному Положенню про кредитування?

Якими бухгалтерськими документами підтверджена наявність майна в підприємства, що надане останнім під заставу за кредитною угодою?

На яку суму завдано збитків банку в результаті необґрунтованої видачі, неповернення кредиту за угодою (вказати номер, дату)?

Чи підтверджується бухгалтерськими та первинними документами нецільове використання кредитних коштів за угодою (вказати номер, дату)?

Які допущено порушення вимог нормативних актів, що регулюють порядок видачі, погашення кредитів, їх обліку та контролю? Хто з посадових осіб був зобов'язаний забезпечити виконання встановлених правил?

Відповідно до яких нормативних документів передбачено формування банком страхового резерву за рахунок валових витрат і формування загального резерву за рахунок прибутку? Чи підтверджено документально дотримання банком відповідних нормативів відрахувань до страхового резерву?

Товарознавча експертиза

Чи відповідає якість товару інформації, зазначеній на пакованні або в супровідній документації?

Чи збігається фактична кількість товару з даними, що містяться на пакованні?

Які фактичні характеристики товару?

Чи збігаються фактичні характеристики з маркуванням на етикетці або пакованні?

Які відмінності між встановленими характеристиками товару і показниками, що містяться на пакованні або в супровідній документації?

Чи відповідає якість досліджуваного об'єкта стандартам, розробленим для цієї групи товарів?

У чому виражено відхилення якості товару від визначених стандартів?

Чи припустима реалізація досліджуваної продукції? Чи можлива її переробка або утилізація?

Чи відповідає пакування відповідним стандартам якості?

Чи могли умови зберігання вплинути на зміну якості досліджуваного об'єкта?

Які правила приймання товару могли бути порушені?

Чи є в досліджуваного об'єкта дефекти?

У чому полягають причини виникнення дефектів?

Чи мають дефекти виробниче походження?

Чи вірно обрано методику нарахування норми природного убутку, враховуючи фактичні умови транспортування та зберігання товару?

Якою є залишкова вартість пошкодженого виробу?

Яка вартість досліджуваного об'єкта з урахуванням зносу безпосередньо перед впливом на нього пожежі, залиття тощо?

На скільки знизилася якість і ціна пошкодженого товару?

Судово-почеркознавча експертиза

Хто із зазначених осіб виконав рукописний текст або його частину? Хто з конкретних осіб виконав цифрові записи?

Чи виконала тексти різних документів або різні частини одного документа одна особа?

Чи виконана підпис від імені певної особи ця особа або якась інша?

Чи виконала текст документа і підпис у ньому одна особа?

Відомості про кореляційну залежність між фізіологічними властивостями особи та почерком надають можливість розв'язати низку класифікаційних задач, які можна формулювати у вигляді таких запитань до експерта.

Особою якої статі написано текст документа?

До якої групи за віком належить виконавець рукопису?

Яка загальна соціально-демографічна характеристика виконавця рукопису (місце формування писемних навичок, рідна мова, професія)?

З метою вирішення завдань діагностичного характеру ставлять такі запитання.

Чи придатний певний текст, підпис для дослідження з метою ідентифікації особи виконавця?

Чи виконано рукопис навмисно зміненим почерком (скорописним, друкованим, незвичною рукою)?

Чи виконано підпис зі зміною його ознак?

Чи виконано текст (підпис) з наслідуванням почерку (підпису) певної особи?

Чи не виконано рукопис (підпис) у незвичних умовах (відсутність або обмеження зорового контролю, незвична поза, незвичне тримання приладу для писання, температурні навантаження тощо)?

Чи не перебувала особа, яка виконала рукопис (підпис), у незвичайному стані (захворювання, травми, втома, хвилювання, алкогольне або наркотичне сп'яніння, вплив фармакологічних препаратів збудливої дії тощо)?

Чи володіє особа, яка виконала рукопис, навичками написання спеціальним шрифтами?

Чи виконано спірний рукопис двома особами одночасно?

Який час минув після виконання тексту, підпису (у разі значного розриву в часі)?

Судово-технічна експертиза документів

Під час визначення способів зміни рукописних реквізитів документів технічна експертиза має дати відповідь на такі запитання.

Чи не піддавався запис у документі змінам шляхом підчищення (дописки, домальовування) штрихів?

Чи не піддавався запис зміні шляхом витравлювання?

Чи не домальовано штрих у визначеній цифрі (літері)?

Чи не дописано літеру (цифру, слово, частину тексту) в конкретному місці досліджуваного документа?

Чи не додруковано фрагмент тексту до основного тексту документа?

Чи не нанесено підпис із попередньою технічною підготовкою (олівцем, копіюванням, передавлуванням тощо)?

Для встановлення наявності чи відсутності внесення змін у документи в первинному вигляді шляхом заміни окремих реквізитів необхідно дати відповідь на такі запитання.

Чи замінювали фотокартку в наданому на дослідження паспорті (посвідченні)?

Чи переклеювали та заміняли аркуші медичної картки?

Під час встановлення первинних текстів документів експерт може визначити:

- яким був первинний текст конкретного документа;
- цифри (літери), видалені шляхом підчистки;
- зміст замаскованого (закресленого, замазаного, залитого) запису;
- зміст слабо видимих записів знебарвленого (згаслого) тексту;

- зміст тексту, що відобразився в слідах натискування письмового приладу;
- зміст записів у розірваному документі;
- зміст записів у спаленому документі.

Експертиза давності документа

Чи одночасно було виконано фрагменти конкретного документа (текст на обох аркушах договору)?

Що було виконано раніше: підпис чи текст, відтиск печатки (штампа) чи підпис, текст чи відтиск печатки (штампа)?

Із застосуванням одного або декількох прийомів, пов'язаних із використанням копіювального паперу, було виконано досліджувані екземпляри рукописного документа?

Чи не заміняли аркуші в наданому на дослідження документі?

Чи використовували аркуш з підписом та відтиском печатки для виконання тексту наданого документа?

Чи виготовлено надану електрографічну копію документа з використанням частин реквізитів іншого (інших) документа(-ів), а саме: підпису, відтиску печатки тощо шляхом монтажу?

Чи відповідає час виготовлення документа даті, яка вказана в ньому, або його виготовили пізніше?

Електротехнічна експертиза

Чи відповідає виконання електрообладнання цьому середовищу?

Які технічні характеристики має електрообладнання, надане на дослідження?

Чи були електроустановка, електроприлад чи електромережа у справному стані (якщо – ні, то які причини несправності)?

Чи виникли несправності внаслідок заводських дефектів або до них призвела експлуатація з порушенням вимог заводу-виробника?

Чи суперечив стан електропроводки об'єкта нормативним вимогам?

Чи відповідає перетин електропроводів струмовому навантаженню та потужності об'єктів споживача?

Чи відповідають характеристики влаштувань електрозахисту (плавкого запобіжника, автоматичного вимикача тощо) нормативним вимогам?

Чи мають улаштування електрозахисту зміни та переробки конструкції (якщо – так, то як це позначилось на їх характеристиках)?

У якому стані були на об'єкті пристрої заземлення та захисту від блискавки? Чи відповідали вони нормативним вимогам?

Чи мають струмопровідні частини електрообладнання ознаки аварійних явищ (опалення, сліди струмоперевантаження або короткого замикання тощо)?

Яка причина виникнення короткого замикання в електрообладнанні споживача?

Який механізм виникнення та розвитку аварійного режиму роботи електроустановки?

Чи спрацювало улаштування електрозахисту в аварійному режимі електроустановки (якщо – ні, то з якої причини)?

Чи відповідають електромережа та підключення електрорічильника споживача нормативним вимогам?

Чи дозволяла схема підключення споживача користуватися електроенергією поза приладом обліку?

Які межі відхилення напруги в мережі споживача є допустимими, відповідно до нормативних документів?

Чи відповідає електрообладнання з наявними елементами електрозахисту нормативним документам?

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Навчальне видання

ЗАПОТОЦЬКИЙ Андрій Петрович,
ВОЗНЮК Андрій Андрійович,
КУЧМЕНКО Святослав Володимирович

РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО
ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ
СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА
Методичні рекомендації

Комп'ютерна верстка: А. А. Вознюк, С. В. Кучменко

Підписано до друку 12.12.2017. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 4,30. Ум. друк. арк. 4,48.
Тираж 50 прим.

Виготовлювач: ФО-П Поліщук О.В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49